

Universell – nasjonal
pådriverenhet i høyere utdanning
for inkluderende læringsmiljø –
læringsmiljøutvalg – universell
utforming

Internasjonal studentmobilitet – like muligheter for alle?

En kartlegging av drivere og barrierer i tilknytning til utveksling og studier i utlandet for studenter med nedsatt funksjonsevne.

Foto: Shutterstock

Forord

Internasjonal studentmobilitet står høyt på den globale utdanningspolitiske agenda, og det er et felles internasjonalt mål å få flere studenter til å studere i utlandet. Kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksen har gitt uttrykk for dette, og påpekt at studenter med internasjonal kompetanse i bagasjen vil være bedre rustet for et stadig mer globalisert arbeidsmarked. Innenfor høyere utdanning erverves denne kompetansen i hovedsak ved utveksling og studier i utlandet, eller gjennom internasjonalisering hjemme på egen campus.

Omtrent 15% av norske studenter rapporterer om at funksjonsnedsettelse i en eller annen form påvirker evnen til å gjennomføre studiene. Undersøkelser har vist at svært få av norske studenter med nedsatt funksjonsevne reiser på utelandsopphold, og i langt mindre grad enn studentmassen for øvrig. Vi ser at blant annet gode økonomiske støtteordninger i begrenset grad blir brukt, og at kunnskap om internasjonal studentmobilitet er mangelfull på alle nivå i utdanningssektoren. Dette harmonerer dårlig med uttalte mål om økt studentmobilitet for alle studenter.

Universell ønsker gjennom denne rapporten å gi kunnskap om barrierer som hindrer internasjonal studentmobilitet for studenter med nedsatt funksjonsevne, og kunnskap om hvilke virkemidler som skal til for å redusere barrierene. Rapporten er avgrenset til å være en kartlegging av alle aktørene som berører studentenes muligheter til å reise ut. Vi håper rapporten også kan brukes som grunnlag for en diskusjon om *internasjonalisering hjemme*, som kan være et vel så viktig virkemiddel for studenter med nedsatt funksjonsevne som av ulike årsaker ikke ønsker å reise ut. Studenter med nedsatt funksjonsevne som kommer fra utlandet til norske utdanningsinstitusjoner vil bli behandlet i en egen rapport.

Målgruppen for rapporten er alle som arbeider for økt internasjonal studentmobilitet i høyere utdanning. Vi ønsker at rapporten skal føre til økt kunnskap og debatt om underrepresenterte gruppers mulighet til internasjonal studentmobilitet. Vår målsetting er at den skal føre til gode nasjonale og lokale tiltak for å støtte opp under dette arbeidet, slik at de som har et ansvar å dette feltet tar oppgaven på alvor, gjerne i et samarbeid med lokale tilretteleggingstjenester. Universell skal være en støtte for lærestedene i det videre arbeidet.

Universell vil spesielt takke studentene og lærestedene som har bidratt i prosjektet, og vi retter dessuten en stor takk til vår referansegruppe bestående av representanter fra NMBU, NSO, NTNU, Statens lånekasse, SIU, UiB, UiO og Unge funksjonshemmede. Rapporten er skrevet av Marit Svendsen.

April 2015

Kjetil Knarlag
Prosjektleder

Innholdsfortegnelse

1	Bakgrunn for prosjektet og hovedproblemstillinger	9
1.1	Andel studenter med nedsatt funksjonsevne.....	9
1.2	Tilretteleggingsutfordringer innen høyere utdanning	10
1.3	Problemstillingen	11
1.4	Viktige begreper	11
1.4.1	Nedsatt funksjonsevne	11
1.4.2	Disability.....	12
1.4.3	Egnet tilrettelegging – reasonable accomodation.....	12
2	Politikk og målsettinger	14
2.1	Overordnede målsettinger.....	15
2.2	Utgående studentmobilitet.....	15
2.3	Studenter med nedsatt funksjonsevne	16
2.4	Inngående studentmobilitet	18
3	Driveere – virkemidler	19
3.1	Støtteordninger Statens Lånekaske	19
3.1.1	Støtteordninger studenter med nedsatt funksjonsevne	19
3.1.1.1	Ekstra studiestøtte.....	20
3.1.1.2	Sommerstøtte.....	20
3.1.1.3	Forsinkelse utover ett år.....	20
3.2	Virkemidler og ytelser - trygd-, sosial- og helselovgivningen	20
3.2.1	Medlemskap og bostedsprinsipp.....	20
3.2.2	Ytelser og virkemidler	21
3.3	Andre finansieringskilder	23
3.3.1	Erasmus+ og tilleggsstipend.....	23
3.3.2	Andre stipender og legater	23
3.3.2.1	Stiftelsen Sofies Minde	24
3.4	Interesseorganisasjoner - ressurs og tilbud for studenter.....	24
3.4.1	Norsk studentorganisasjon (NSO).....	24
3.4.2	ANSA – Association of Norwegian Students Abroad	25
3.4.3	Funksjonshemmedes fellesorganisasjon - FFO.....	26
3.4.4	Unge Funksjonshemmede	26
4	Lærestedenes tilbud - studentenes behov	28
4.1	Utvalg	29

4.2	Studentenes bakgrunn og valg.....	29
4.2.1	Motivasjon	30
4.2.2	Valg av studiested og land	30
4.2.3	Finansiering av utenlandsstudiene	31
4.3	Tilrettelegging ved studiestart	31
4.3.1	Tilgjengelig informasjon.....	32
4.3.1.1	Studentenes erfaringer.....	32
4.3.2	Praktisk tilrettelegging ved hjeminstitusjonen.....	32
4.4	Studier i utlandet.....	33
4.4.1	Tilgjengelig informasjon.....	34
4.4.1.1	Studentenes erfaringer.....	34
4.4.2	Motivering og rekruttering	35
4.4.2.1	Studentenes erfaringer vedrørende motivering og bistand	35
4.4.3	Åpenhet om tilretteleggingsbehov	36
4.4.3.1	Studentene og åpenhet.....	36
4.4.4	Tilrettelegging ved vertsinstitusjonen	37
4.4.4.1	Studentenes erfaringer tilrettelegging ved vertsinstitusjon	37
4.5	Oppsummering barrierer	38
4.5.1	Strukturelle og organisatoriske barrierer	38
4.5.2	Usynlige barrierer – negative holdninger	39
4.5.3	Sosiale og språklige barrierer.....	40
4.6	Utbytte av utenlandsopphold	40
4.7	Studentenes forslag til barrierereduserende tiltak.....	41
5	Kompetanse for fremtiden – nødvendige og gode grep	43
5.1	Nasjonale utfordringer - tiltak.....	43
5.1.1	Tydelig politikk og krav om måloppnåelse	43
5.1.2	Forbedret mobilietsstatistikk.....	43
5.1.3	Stipend og statlige virkemidler	44
5.1.4	Profesjonell bistand – fast-track-konsept.....	45
5.2	Barrierer og utfordringer på institusjonsnivå	46
5.2.1	Politikk og strategier internasjonalisering	46
5.2.2	Tilgjengelig informasjon.....	46
5.2.3	Motivering og rekruttering til studier i utlandet	47
5.2.4	Negative holdninger - mindre åpenhet	48
6	Referanser.....	49

Sammendrag

Denne rapporten kartlegger barrierer og utfordringer som møter studenter med nedsatt funksjonsevne ved planlegging og gjennomføring av studier i utlandet. Den gir oversikt over lærestedenes informasjonstilbud og bistand til studenter som ønsker å reise ut. Rapporten beskriver de vanligste offentlige økonomiske virkemidlene som studentene tilbys, samt andre virkemidler og utfordringer som har relevans i mobilitetssammenheng. Avslutningsvis pekes det på noen hovedutfordringer med forslag til tiltak som bør iverksettes for å redusere barrierene, slik at studenter med nedsatt funksjonsevne også kan ta del i internasjonal studentmobilitet.

Rapporten har fokus på kompetanse gjennom studier og utveksling i utlandet. Det finnes lite tilgjengelige mobilitetstall for denne studentgruppen. Rapporten tar utgangspunkt i antall studenter som mottok ekstrastipend fra Statens lånekasse for utdanning i forbindelse med studier i utlandet. Tallene bekrefter at studentgruppen er underrepresentert.

I Norge er det i motsetning til en del andre land god studiefinansiering til høyere utdanning. Studenter med nedsatt funksjonsevne kan søke om tilpassede ytelser i tillegg til ordinære støtteordninger, noe som også gjelder ved studieopphold i utlandet. Erasmusordningen tilbyr ytterligere tilleggsstipend for studenter med behov for tilrettelegging under utvekslingsopphold i utlandet. Det er mer komplisert for studentene å få oversikt over alle ytelser og virkemidler tilstått via trygde-, helse- og sosiallovgivningen ved utenlandsopphold. Dette gjelder spesielt ved behov for brukerstyrt assistent under lengre studieopphold. Alt i alt synes ikke de økonomiske virkemidlene å forårsake barrierer for mobilitet.

Utdanningsinstitusjoner innen høyere utdanning rapporterer om liten erfaring med veiledning av studenter med nedsatt funksjonsevne som ønsker å ta studier i utlandet. Selv om lærestedene bruker mye ressurser og jobber svært aktivt med å informere, motivere og rekruttere studenter til studier i utlandet, er informasjon til studenter med behov for tilrettelegging under utenlandsopphold relativt fraværende. Det er en barriere for disse studentene at ansatte ved lærestedene ikke kjenner godt nok til de ulike ordninger og virkemidler rettet spesielt mot studenter med nedsatt funksjonsevne.

Dette bekreftes av studentene som rapporterer at de ikke finner frem til relevant informasjon eller til personer som kan bistå de i planleggingsarbeidet. En del støter på negative og rigide holdninger, og rapporterer om en opplevelse av ikke å bli sett. De bruker mye krefter og ressurser på å finne ut av ting selv og flere velger å ikke være åpne om sine behov for tilrettelegging i forbindelse med studier i utlandet.

Lærestedene må i større grad se på studenter med nedsatt funksjonsevne som ressurssterke og motiverte kandidater som er aktuelle for studier i utlandet. Stikkord for suksess er tilgjengelig og relevant informasjon, dedikerte og kompetente ressurspersoner som både kan motivere og bistå praktisk i hele søknads- og planleggingsprosessen, og som kan ivareta kommunikasjon og avtaler vis a vis vertsinstitusjonen.

Studentene i undersøkelsen etterlyser dessuten større tillem্পning i trygde-, helse- og sosiallovgivningen slik at alle studenter med nedsatt funksjonsevne kan gis mulighet til å delta i internasjonale studier, uavhengig av oppholdets varighet og valg av studiested.

Alle aktører i UH-sektoren bør bidra til et felles løft, slik at alle studentene med nedsatt funksjonsevne får internasjonal kompetanse som del av sin bagasje, og at alle som kan ta studier i utlandet får muligheten til nettopp det.

Samtidig er det viktig å påpeke utfordringen med at det er så få studenter i målgruppen som tar kontakt med eget lærested for bistand. Det medfører at lærestedene ikke får tilstrekkelig erfaring og kompetanse i å bistå ved behov for tilrettelegging under studier i utlandet. Universell tror en mulig løsning kan være å etablere en nasjonal ressurs som gis i oppdrag å bistå alle studentene i målgruppen med «fast track»-tjenester i forbindelse med studier i utlandet – fra A til Å.

1 Bakgrunn for prosjektet og hovedproblemstillinger

Det en målsetting å få flere studenter til å delta i internasjonaliseringen. Enten gjennom internasjonalisering hjemme ved egen institusjon, gjennom utenlandsopphold som en integrert del av utdanning på studienivå (bachelor, master og doktorgrad) eller som del av praksisopphold.

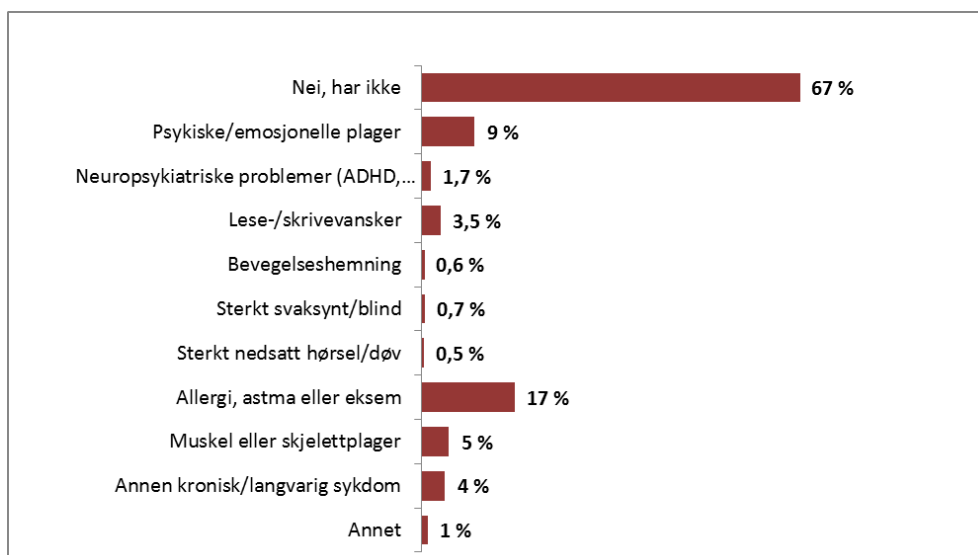
Mål om økt internasjonalisering gjelder selvsagt også studenter med nedsatt funksjonsevne. Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD) har i sin database for statistikk om høyere utdanning (DBH), informasjon om internasjonalisering og studenter, og tall over utvekslingsstudenter og studenter med utenlandsk statsborgerskap. I databasen finnes per i dag ingen tilgjengelig statistikk spesifisert for studenter med nedsatt funksjonsevne. Som følge av dette har vi i Norge svært lite kunnskap om i hvilken grad disse studentene gjennomfører studier i utlandet eller utveksler.

Hensikten med prosjektet er økt kunnskap om hva som fremmer og hemmer studenter med nedsatt funksjonsevne i å delta i internasjonal studentmobilitet. Hvilke virkemidler og tiltak stimulerer denne studentgruppen til å ta studier i utlandet? Hva er det eventuelt som hindrer studentene fra å dra ut?

1.1 Andel studenter med nedsatt funksjonsevne

Universells mandat er å være en pådriver innen inkluderende læringsmiljø og universell utforming innen høyere utdanning. I Det har vært en stor utfordring for prosjektet at vi ikke har noe nasjonal statistikk å ta utgangspunkt i som gjør det mulig å beregne mobilitetsandel.

Vi har derfor valgt å ta utgangspunkt i tall fra den nasjonale læringsmiljøundersøkelsen Universell administrerte i 2012, som ble gjennomført i samarbeid med TNS Gallup. Det deltok 8500 studenter fra 7 utdanningsinstitusjoner innen høyere utdanning. En viktig del av undersøkelsen var å kartlegge hvor stor andel av studentpopulasjonen som har varig skade, sykdom eller funksjonsnedsettelse, og i hvilken grad studentene opplevde at det ga utfordringer i studiesituasjonen.

Figur 1: Oversikt over studenter som rapporterer om varig skade, sykdom eller funksjonsnedsettelse i høyere utdanning (egenrapportering N=8605). Kilde: Læringsmiljøundersøkelse Universell, 2012.

Resultatene fra undersøkelsen viser at 1/3 av studentene rapporterte om varig skade, sykdom eller funksjonsnedsettelse. 17 prosent av studentene rapporterer om astma, allergi eller eksem. Undersøkelser har vist at disse, med noen unntak, ikke opplever spesielle problemer i studiesituasjonen sammenlignet med studenter som ikke rapporterer om funksjonsnedsettelse.

De mest utbredte varige funksjonsnedsettelsene er psykiske/emosjonelle plager (9 % av studentene), muskel-/skjelettplager (5 %), annen kronisk/langvarig sykdom (4 %), og lese/skrivevansker (3,5 %). 1,7 % rapporterer nevropsykiatriske plager som her inkluderer ADHD/ADD, Aspergers syndrom og Tourettes syndrom. Noe som er viktig å merke seg i tilretteleggingsøyemed er at sistnevnte gruppe rapporteres å være økende innenfor høyere utdanning. Merk også at 8 % har andre funksjonsnedsettelse på minst to områder.

Det mest interessante funn i undersøkelsen er at 15 % av studentene rapporterer om fysiske eller psykiske årsaker som gir utfordringer i studiesituasjonen, for eksempel for gjennomføring og studieprogresjon. Et viktig spørsmål er hvorvidt de får den tilrettelegging som er nødvendig for å kompensere for de utfordringene funksjonsnedsettelsen medfører.

Andre variabler, som for eksempel studentenes egen innsats, kan påvirke gjennomføring. Det er likevel interessant å se nærmere på hvorvidt studentene er tilfredse med tilretteleggingen de mottar. Lærestedene skal bidra til hensiktsmessig tilrettelegging for å kompensere for de utfordringene funksjonsnedsettelsen kan medføre for studentene.

1.2 Tilretteleggingsutfordringer innen høyere utdanning

En undersøkelse gjennomført av NIFU-step i 2010 viser at omfanget av tilretteleggingsarbeidet ved lærestedene favner svært bredt, både når det gjelder antall studenter og typer tilretteleggingstiltak. Undersøkelsen trekker frem følgende hovedutfordringer lærestedene står overfor:

- *Organisatoriske utfordringer* når det gjelder avklaring av interne ansvarsforhold på de ulike nivå i organisasjonen - herunder LMU, forankring av arbeidet med tilrettelegging, samt kompetansen til ledelsen og tilretteleggingstjenesten.
- *Tilretteleggingsutfordringer i praksis* av læringsmiljøet; faglig (tilgjengelig informasjon, studielitteratur, forelesningsnotater, evalueringsformer, holdninger), sosialt knyttet til bolig og studiefinansiering, samt utfordringer knyttet til fysisk tilrettelegging (lesesalsplass, leserom, fysisk utstyr osv.).

Lærestedenes ansvar for tilrettelegging og de kartlagte hovedutfordringene institusjonene står overfor er nyttig å ha med når vi i dette prosjektet skal forsøke å belyse hva som fremmer og hemmer studentmobilitet for studenter med behov for tilrettelegging. Blant annet handler det om kompetansen til de som jobber med tilrettelegging, hvordan arbeidet organiseres, tilgjengelige ressurser og ikke minst om de studentene lærestedene til enhver tid har. Har disse tilretteleggingsutfordringene også innvirkning på studentmobiliteten?

1.3 Problemstillingen

Prosjektet fokuserer på utreisende studenter. Universell har over flere år mottatt henvendelser fra lærestedene vedrørende utfordringer institusjonene har stått overfor, i forbindelse med mottak av utenlandske studenter med nedsatt funksjonsevne. Denne tematikken er holdt utenfor dette prosjektet, men er beskrevet i eget Universell-notat.

Prosjektet tar utgangspunkt i problemstillingen: Hvilke utfordringer og barrierer opplever lærestedene og studentene når internasjonal studentmobilitet skal iverksettes i praksis?

- Hva er de sentrale driverne – ulike virkemidler og støtteordninger?
- Hvordan arbeider lærestedene i praksis med å rekruttere og tilrettelegge for å internasjonal studentmobilitet for studenter med nedsatt funksjonsevne?
- Hvilke utfordringer og barrierer møter studenter med behov for tilrettelegging i forberedelser og ved gjennomføring av studier i utlandet?
- Hva er hovedutfordringer for studenter med nedsatt funksjonsevne som ønsker å studere i utlandet, og hvilke tiltak kan bidra til å redusere barrierene?

Prosjektet avgrenses til norsk lovgivning og norske utdanningsinstitusjoner. Internasjonal trygdellovgivning er svært komplisert og antas å være en av hovedutfordringene. Rammene omkring dette prosjektet gjør at rapporten avgrenses til å belyse de mer generelle utfordringer og barrierer knyttet til helse- og trygdellovgivningen.

1.4 Viktige begreper

1.4.1 Nedsatt funksjonsevne

Når vi skal diskutere internasjonal studentmobilitet og studenter med nedsatt funksjonsevne, er det viktig å avklare hva som ligger i begrepet «funksjonsnedsettelse». Det finnes ikke en entydig definisjon av begrepet i Norge. Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven bidrar til noe oppklaring. Ifølge forarbeidene til loven, omfatter begrepet både fysiske, psykiske og

kognitive funksjonsnedsettelse. Universell legger til grunn at begrepet «*nedsatt funksjonsevne*» i norsk terminologi er forbundet med en sykdom eller en skade som påvirker en eller flere av kroppens funksjonsområder. Det kan være sansene, bevegelsesapparatet, de kognitive ferdighetene eller psyken som er påvirket av sykdommen eller skaden.

Enkelte forbinder nok fortsatt begrepet nedsatt funksjonsevne hovedsakelig med det fysiske aspektet, men stadig flere definerer også inn de mer usynlige lidelser, som det psykiske og kognitive aspektet (Universellrapport 2:2014).

1.4.2 Disability

Begrepet nedsatt funksjonsevne oversettes ofte til «disability». FN-konvensjonen, artikkel 1 definerer begrepet «disability» slik:

“Persons with disabilities include those who have long-term physical, mental, intellectual or sensory impairments which in interaction with various barriers may hinder their full and effective participation in society on an equal basis with others”.

Hittil har 132 land sluttet seg til FN-konvensjonen, og gjennom dette forpliktet seg til å innføre lover og regler som hindrer diskriminering, og også forpliktet seg til å legge til rette for at personer med funksjonsnedsettelse får likeverdige muligheter til å delta på alle områder av samfunnslivet. Selv om svært mange land har sluttet seg til konvensjonen, vil samfunnets holdninger til personer med nedsatt funksjonsevne variere fra land til land.

Steven E. Brown har forsket på begrepet «disability Culture» (2002). Han hevder at tolkningen av begrepet disability varierer i like stor grad tolkningen av begrepet kultur. Ifølge Brown eksisterer det hundrevis av definisjoner på verdensbasis. Det er en utfordring at det fortsatt er mange land som definerer begrepet «disability» til de fysiske aspekter, samt at det i enkelte steder i verden forekommer fordommer når det gjelder de mer usynlige lidelser knyttet til det psykiske og kognitive aspektet. Disse kulturelt betingede fortolkningene av begrepet, er både en utfordring, og kan være en barriere for studentene. Kjennskap til ulike holdninger og fortolkninger er viktig for både læresteder som skal inngå samarbeidsavtaler, og for studentene som skal foreta valg vedrørende studiested og land.

1.4.3 Eget tilrettelegging – reasonable accommodation

Internasjonal studentmobilitet har et kompliserende element når det gjelder tilrettelegging for studenter med nedsatt funksjonsevne under studier i utlandet. Norske studenter og deres læresteder er vant til norsk fortolkning som gir institusjonen plikt og ansvar for tilretteleggingen av studiesituasjonen og finansiering av tiltakene. Når studentene reiser ut, gjelder nødvendigvis ikke norsk fortolkning. I praksis kan det oppstå uklarheter når det gjelder tilretteleggingsplikten og ansvaret.

I Norge hjemles lærestedenes tilretteleggingsplikt i Universitets- og høyskoleloven (UHL). Institusjonenes tilretteleggingsplikt av studiesituasjonen avgrenses til det som er *mulig og rimelig*. Lovens intensjon har vært å sikre at studenten, gjennom rett til individuell tilrettelegging, får likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter (UHL § 4-3, 5.ledd):

«Institusjonen skal, så langt det er mulig og rimelig, legge studiesituasjonen til rette for studenter med særskilte behov. Tilretteleggingen må ikke føre til en reduksjon av de faglige krav som stilles ved det enkelte studium».

Vi finner samme tilretteleggingsplikt i Diskriminerings- og tilgjengelighetsloven. institusjonenes plikt til tilrettelegging, og bruker begrepet uforholdsmessig byrde som kan være vanskelig å tolke (DTL § 13-17):

«Elever og studenter med nedsatt funksjonsevne ved skole- og utdanningsinstitusjoner har rett til egnet individuell tilrettelegging av lærested, undervisning, læremidler og eksamen for å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter. Retten gjelder tilrettelegging som ikke innebærer en uforholdsmessig byrde. Ved vurderingen av om tilretteleggingen innebærer en uforholdsmessig byrde skal det særlig legges vekt på tilretteleggingens effekt for å nedbygge funksjonshemmede barrierer, de nødvendige kostnadene ved tilretteleggingen og virksomhetens ressurser.

UHL og DTL gjelder ved norske læresteder, men kan som sagt ikke automatisk anvendes ved studier ved vertsinstitusjoner i utlandet. Utdanningsinstitusjoners tilretteleggingsplikt er imidlertid også regulert i internasjonale konvensjoner. FN-konvensjonen artikkel 24 slår fast at mennesker med nedsatt funksjonsevne skal sikres like muligheter til å ta høyere utdanning, og nødvendig og hensiktsmessig brukes også her:

"Reasonable accommodation" means necessary and appropriate modification and adjustments not imposing a disproportionate or undue burden, where needed in a particular case, to ensure to persons with disabilities the enjoyment or exercise on an equal basis with others of all human rights and fundamental freedoms".

Med utgangspunkt i FN-konvensjonen kan vi slå fast at det foreligger en internasjonal tilretteleggingsplikt for utdanningsinstitusjoner innen høyere utdanning. Vi må tilføye at selv om svært mange land har ratifisert FN-konvensjonen, er det fortsatt slik at en del land ikke kan tilby samme type tilrettelegging som gis ved norske institusjoner.

Utfordringene i lov og konvensjon er at det er åpnet for mye tolkning av begrepene. Det er derfor viktig med avtaler for å klargjøre både begrepene og for å plassere ansvar for både tilretteleggingen og hvem som skal betale.

EU-kommisjonen har utarbeidet standard Erasmus-avtalemaler hvor det er tatt inn et punkt vedrørende «studenter med behov for tilrettelegging». Slik Universell vurderer det er det en svakhet ved standardavtalene at det verken er krav om konkretisering av tilrettelegging, eller finansieringen. Universells oppfordrer lærestedene om å sørge for at disse punktene blir en del av institusjonenes standard internasjonale avtaletekster på generelt grunnlag, og tas inn i alle individuelle utvekslingsavtaler.

2 Politikk og målsettinger

Når vi snakker om økt internasjonal studentmobilitet i høyere utdanning, må begrepet studentmobilitet settes i sammenheng med begrepet internasjonalisering av utdanning. I Stortingsmelding 14 (2008 – 2009) defineres *internasjonalisering* som flyt av studenter over landegrensene på kortere eller lengre (faglig) opphold.

Internasjonalisering bidrar til at studentene får bedre språkferdigheter, internasjonal orientering, flerkulturell kompetanse, bedre forståelse for eget kunnskapsnivå og egne evner. Internasjonalisering har positiv innvirkning på institusjonene og virker kvalitetsfremmende på undervisning, fagutvikling og institusjonsbygging. Økt internasjonalisering av utdanning er også ansett å spille en viktig rolle for flerkulturell forståelse og solidaritet med mennesker i land som har langt dårligere livsvilkår og framtidsutsikter. SiUs definerer begrepet *internasjonalisering slik*:

«Internasjonalisering er utveksling av ideer, kunnskap, varer og tjenester mellom nasjoner over etablerte landegrensene og har følgelig enkeltlandet som ståsted og perspektiv. Innenfor utdanning vil internasjonalisering være prosessen med å integrere en internasjonal, interkulturell og global dimensjon i mål, organisasjon og handling».

Internasjonal studentmobilitet er regulert blant annet gjennom et internasjonalt avtaleverk som Norge er bundet opp mot, herunder Bolognaerklæringen, EU-kommisjonens mobilitetserklæring og andre avtaler på internasjonalt nivå. I Norge er det Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU) som i stor grad håndterer de nasjonale og internasjonale avtalene (Erasmus, BRIKS etc.). Lærestedene inngår egne avtaler på lokalt nivå med utgangspunkt i det standardiserte avtaleverket.

I denne rapporten retter vi fokus mot studenter med funksjonsnedsettelse. Det fremgår av Stortingsmeldingen at alle studenter skal sikres internasjonalisering, selv om de av ulike årsaker ikke reiser på utveksling eller studieopphold i utlandet.

Mange forbinder internasjonal studentmobilitet med at studenter reiser på utenlandsstudier, men et slikt opphold er kun en del av internasjonaliseringen. *Internasjonalisering hjemme* er for vår målgruppe et særlig sentralt begrep. Det handler om at institusjonene skal utvikle en internasjonal campus, og i den sammenheng inngår student- og lærermobilitet bare som to av elementene. En internasjonal campus innebærer at institusjonen tilbyr internasjonale og flerkulturelle aspekter, og at disse gjennomsyrrer hele organisasjonen. Det gjelder både som studiested og arbeidsplass, og i organisasjon og ledelse.

For denne studentgruppen vil den teknologiske utviklingen som nå skjer innen utdanningssystemene bidra til økt deltakelse i internasjonaliseringen, vi tenker her på digitalisering, massive open online access (Mooc) og andre nettbaserte tilbud. Gjennom dette vil både studenter og lærere få helt nye muligheter til å delta i studier i utlandet ved å bevege seg virtuelt over landegrensene.

2.1 Overordnede målsettinger

Internasjonal studentmobilitet står høyt på den globale utdanningspolitiske agenda, og det er et felles internasjonalt mål å få flere studenter til å studere i utlandet. Blant annet har Europakommisjonen foreslått å sette av 2/3 av budsjettet 2014- 2020 til et nytt utdanningsprogram for å inspirere til individuell mobilitet, både for studenter og teknisk-administrativt personale.

Land som har undertegnet Bolognaerklæringen og deltar i Bologna-prosessen, har forpliktet seg til å arbeide for å nå målsettingen om at 20 % av alle studenter på bachelor/mastergradsnivå innen 2020 skal delta i internasjonale studier eller utvekslingsprogrammer. I EU er det jobbet systematisk med å øke studentmobiliteten og det viktigste virkemidlet er Erasmus-programmer. Mobilitetsrapport fra Erasmus i 2014 viser at i 2012 – 2013 reiste over 212 500 europeiske studenter til et annet europeisk land for å studere. Det er en økning på over 6 % fra foregående år.

Norske myndigheter har også uttrykt et krav om økt mobilitet på alle nivå, men har hatt størst fokus på å øke mobiliteten på mastergrads- og PhD-nivå. Tall fra Statistisk sentralbyrå (SSB) viser at det i 2013 var registrert 269 063 studenter innen høyere utdanning i Norge. I motsetning til mange andre land, har Norge en god balanse i utvekslingen mellom innreisende og utreisende studenter.

Det er viktig å merke seg at det store flertallet av studentene *ikke* tar studier utenfor eget hjemland, og at målet om internasjonal studentmobilitet også skal nås gjennom økt internasjonalisering ved det enkelte lærested.

2.2 Utgående studentmobilitet

I Norge dokumenterer SIU studentmobilitet i årlige mobilitetsrapporter. De baserer rapportene på tall innhentet fra DBH, Lånekassen, samt fra SIUs egne programområder. Mobilitetsrapport 2013 viser at 21 prosent (det vil si ca. 25.000) av norske studenter tar hele eller deler av utdanningen sin i utlandet. Dette innebærer at Bolognamålsettingen allerede er oppnådd for norske studenter.

I Norge inngår utdanningsinstitusjonene strategiske internasjonale samarbeidsavtaler, hovedsakelig etter myndighetenes anbefalinger av foretrukne land. Det er interessant å vite hvilke land studentene faktisk velger å dra til.

Foretrukne verdensdel	Gradsstudent	Delstudent
Europa	12942	2519
USA og Canada	1790	1727
Oseania	1257	867
Asia	171	1083
Afrika	75	1463
Latin-Amerika	25	457

Tabell 1 – Foretrukne land –Mobilitetsrapport SIU 2013

Som tabell 1 viser reiser de fleste gradsstudentene til land i Europa, mens delstudentene fordeler seg mer jevnt over verdensdelene.

SIU forklarer forskjellene dels med at det finnes langt flere *kortvarige fagtilbud* på engelsk, samt at de norske studentene som reiser til utlandet følger engelskspråklige studieopplegg. Det er internasjonalt et begrenset tilbud om å ta hel grad på engelsk, og det begrenser seg stort sett til engelskspråklige land. SIU trekker frem som en mulig forklaring at kanskje er de som reiser på kortere opphold, ikke like opptatt av det faglige utbyttet som gradsstudentene, men vektlegger mer det å lære et fremmedspråk og oppleve andre kulturer. En viktig forklaringsfaktor er også at mange delstudenter ved høgskolene drar på praksisopphold til afrikanske og asiatiske land.

70 % av *gradsstudentene* reiser til Storbritannia, Danmark, USA, Polen og Australia. En tredjedel av disse reiser til Storbritannia og studerer i økonomi, administrasjon, samfunnsfag, psykologi og jus. I USA studerer de i hovedsak økonomi, administrasjon og samfunnsfag. Studentene som reiser til Danmark har imidlertid en annen fagprofil. En tredjedel av disse studentene studerer fysioterapi, medisin, psykologi, samt andre helse og sosialfag. De aller fleste norske gradsstudenter i Polen, Ungarn, Slovakia og Tsjekkia, studerer medisin eller odontologi. Av SIUs mobilitetsrapport fremgår blant annet at det i dag utdannes nesten like mange norske leger i utlandet som i Norge. Videre viser rapporten at det har vært en endring i hvilke land gradsstudentene reiser til. Tidligere var Australia veldig populært, men her har det vært en nedgang. SIU forklarer dette med at en endring i støtteordningene fra Lånekassen medførte at det ble dyrere for norske studenter å reise til land med skolepenger. Denne endringen i støtteordningene medførte at studentene reiste til andre områder.

Delstudentene har en noe annen utreiseprofil. De velger land som USA, Australia og Storbritannia, med USA på topp. Som forklaringer på hvorfor delstudentene prefererer USA oppgis gode finansieringsordninger, som et resultat av den politiske satsingen på forsknings- og utdanningssamarbeid mellom Norge og Nord-Amerika, samt at USA har en sterk posisjon kulturelt sett.

Tanzania er et av de mest populære landene for norske delstudenter. Flere norske studenter reiser dit enn til de prioriterte samarbeidsland som Tyskland og Frankrike. SIU forklarer delstudentenes reiseprofil med at disse landene har større tilbud av delemner og kortere studieopplegg som undervises på engelsk. Delstudentene studerer først og fremst økonomi, administrasjon, samfunnsfag og jus, men flere i denne gruppen tar også naturvitenskap, teknologifag og undervisningsfag enn blant gradsstudentene.

2.3 Studenter med nedsatt funksjonsevne

EU-rapporten «Erasmus – facts, figures & trends» viser at av 212 522 studenter som totalt deltok i Erasmus studie-/praksis-programmer i 2012-2013, var 0,14 % studenter med «special needs» (388 studenter), hvorav kun en enkelt var norsk. Det foreligger ingen mobilitetstatistikk på andel studenter med nedsatt funksjonsevne i Norge, noe som gjør det vanskelig å si noe om deres deltakelse i internasjonal studentmobilitet. I den nasjonale læringsmiljøundersøkelsen i 2012 oppga ca. 15 % av studentene at deres fysiske og psykiske funksjonsnedsettelse ga utfordringer i studiesituasjonen. Dette tallet gir et visst anslag når det gjelder andel studenter med nedsatt funksjonsevne innen høyere utdanning.

Tall fra Statens lånekasse for 2013 – 2014 viser at 1484 studenter med nedsatt funksjonsevne mottok ekstrastipend i forbindelse med studier i høyere utdanning (1076 i 2012). Sammenlignet med tallene fra den nasjonale læringsmiljøundersøkelsen i 2012 hvor 15% oppga behov for tilrettelegging av studiesituasjonen, er det grunn til å anta at det er store mørketall. Samtidig skal det påpekes at ikke alle studenter med en funksjonsnedsettelse oppgir å ha behov for tilrettelegging av studiesituasjonen.

Det er interessant å studere tallene fra lånekassen litt nærmere for å lære mer om hvilke studier disse studentene tar. Studentene som mottok ekstra studiestøtte fordelte seg innen følgende fagområder:

- 156 studenter helse- og sosialfag
- 111 studenter økonomi og administrasjon
- 97 studenter Samfunnsfag og psykologi
- 83 studenter teknologi og ingeniørfag
- 73 lærer- og lektorutdanning

Lånekassens statistikk er det eneste utgangspunktet vi har for å si noe nærmere om studentmobilitet for denne gruppen studenter. Av de som i 2013 – 2014 ble innvilget ekstrastipendet, mottok 114 studenter stipendet i forbindelse med studier i utlandet (74 studenter i 2012 – 2013).

Fag	Antall studenter 2013 – 2014	Antall studenter 2012 – 2013
Økonomi, business og administrasjon	14	13
Medisin	13	6
Samfunnsfag	12	5
Psykologi	5	5
Journalistikk	5	0
Realfag	5	0

Tabell 2 – Oversikt studenter innvilget ekstrastipend fordelt på fag (Statens Lånekasse)

Som tabellen viser er de mest populære fagene blant disse studentene økonomi, business , administrasjon, medisin og samfunnsfag. De fleste studentene reiste til Storbritannia (23), Danmark (18) og Ungarn (11). Tallene fra lånekassen dokumenterer at andelen av studenter med nedsatt funksjonsevne som tar studier i utlandet er svært lav, og langt under de nasjonale målsettingene på 20 %.

Samtidig må det bemerkes at det sannsynligvis er store mørketall. Det er grunn til å anta at mange studenter velger å ikke være åpne om sin funksjonsnedsettelse og behov for tilrettelegging av studiesituasjonen. På den annen side har ikke alle i målgruppen behov for tilrettelegging.

2.4 Inngående studentmobilitet

Dette prosjektet er i hovedsak avgrenset til kartlegging av barrierer og utfordringer i forbindelse med utgående studentmobilitet. Det er likevel viktig å understreke at for mange av studentene med nedsatt funksjonsevne vil et studie i utlandet ikke la seg gjennomføre. For disse studentene er en internasjonal campus svært viktig.

Der får de en mulighet til å skaffe seg internasjonal erfaring ved og ta studier på engelsk, og få tilhørighet til et flerkulturelt studiemiljø. Utenlandske studenter som kommer til Norge er med på å skape internasjonale campus. Studentene med nedsatt funksjonsevne som kommer hit, møter mange av de samme barrierene og utfordringene som vi har kartlagt i denne rapporten.

Utdanningsinstitusjonene skal bistå samtlige studenter, og barrierene og utfordringene knyttet til inngående studentmobilitet er derfor også interessante. Universell har av denne grunn laget et supplerende notat. Notatet er basert på barrierene, utfordringene og forslag til tiltak som ble avdekket i en workshop som Universell arrangerte som en del av LMU-forum i 2011, samt synspunkter fra NSO og ISU i 2014.

3 Drivere – virkemidler

Det finnes mange drivere og gode virkemidler som skal bidra til økt studentmobilitet i Norge. Det er både nasjonale virkemidler finansiert av Kunnskapsdepartementet og andre departementer og oppdragsgivere, samt internasjonale programmer tilgjengelig for norske institusjoner. Når det gjelder studentmobilitet er Statens lånekasse en av hovedfinansieringskildene. For noen studenter med nedsatt funksjonsevne kan også ulike offentlige ytelser og virkemidler hjemlet i helse- og trygdelovgivningen være aktuelle. Erasmus tilbyr også gode stipendmuligheter for å stimulere til studentmobilitet. Utover de offentlige ordningene er det mulig å søke ulike stipend via ulike legat i Norge.

Studentenes interesseorganisasjoner har vi også valgt å omtale under drivere. Selv om de ikke yter stipend, har de tilbud som er av interesse for studenter under studier i utlandet som for eksempel forsikring, råd- og veiledning, nettverk og enkelte aktiviteter. Når det gjelder drivere som faglig støtte, familie og venner omtales dette nærmere i kapittel 4.

3.1 Støtteordninger Statens Lånekasse

Statens lånekassen yter basis studiestøtte til alle studenter. De kan i tillegg få støtte til tilleggsstipend (skolepenger) og hjemreiser (reisestipend). Dette vurderes sammen med ordinær søknad om lån og stipend. Basis studiestøtte tilstås også studenter som tar studier i utlandet, og stipend og lån gis under samme vilkår ved utenlandsstudier som i Norge. Lånekassen yter støtte til å ta deler av den norske utdanningen ved et utenlandsk lærested, forutsatt at delstudiet i utlandet er forhåndsgodkjent av det norske lærestedet. Studiestøtte fra Lånekassen gjelder som hovedregel studenter som er *norske statsborgere*. Det kan ytes støtte til utenlandske statsborgere som har en mer *varig tilknytning* til Norge, *statsborgere fra EØS- eller EFTA-land med status som arbeidstakere i Norge* og deres familie eller til *studenter i kvoteordningen* som er statsborgere fra utviklingsland og fra land på Vest-Balkan, Øst-Europa og Sentral-Asia (unntaksbestemmelsen).

En utenlandsk student som kommer til Norge for å ta utdanning vil normalt ikke ha rett til støtte fra Lånekassen. Dersom en student med utenlandsk statsborgerskap oppfyller et av vilkårene for å få støtte, har vedkommende rett til den samme støtten som norske studenter. *Utenlandske studenter* kan få støtte i inntil ett år til delstudier i utlandet dersom de har rett til støtte til utdanningen i Norge. EØS-borgere som har rett til støtte, får studiestøtte på like vilkår som norske studenter dersom de i løpet av heltidsstudiet i Norge, utveksler et semester. I tillegg kan kvotestudenter få støtte til feltarbeid og delstudier i utlandet.

3.1.1 Støtteordninger studenter med nedsatt funksjonsevne

For studenter med nedsatt funksjonsevne har lånekassen ekstra virkemidler, som også gjelder ved godkjente utdanningsinstitusjoner i utlandet. For å sikre best mulig råd og veiledning også i forbindelse ved utveksling og studier i utlandet er det avgjørende at utdanningsinstitusjonene kjenner til lånekassens virkemidler for studenter med nedsatt funksjonsevne. Vi har i rapporten viet plass til detaljert informasjon om de ulike ordningene, samt informasjon om hvor mange studenter som har fått tildelinger.

3.1.1.1 Ekstra studiestøtte

Ekstrastipendiet har som formål å kompensere inntektsbortfall for studenter som *ikke kan jobbe ved siden av studier*, og skal bidra til at de klarer å gjennomføre på mer eller mindre normalt tid. Ekstrastipendiet behøvsprøves ut fra samlet inntekt og formue (inntekt, trygdeytelser og formue). Antall studenter som mottok stipendiet innen høyere utdanning i 2013 – 2014 var 1583, mot 1076 studenter i 2012 – 2013. Som tidligere nevnt mottok 114 studenter ekstra studiestøtte i forbindelse med utenlandsopphold i 2013 – 2014.

3.1.1.2 Sommerstøtte

Studenter med nedsatt funksjonsevne kan også innvilges basis-støtte og ekstra stipend dersom de ikke kan arbeide i årets to sommermåneder. Dette stipendiet behøvsprøves ut fra samlet inntekt og formue (inntekt, trygdeytelser og formue). Antall studenter innen høyere utdanning som mottok stipendiet i 2013 – 2014 var 515, mot 369 studenter i 2012 - 2013.

3.1.1.3 Forsinkelse utover ett år

Noen få studenter erfarer at lærestedet ikke evner å tilpasse studiesituasjonen i forhold til studentens funksjonsevne. Dersom det i slike tilfeller innebærer forsinkelser på mer enn 60 studiepoeng eller ett undervisningssår, kan studenten søke om at basis-støtten gis som stipend. Dette forutsetter at studenten ikke samtidig mottar trygdeytelser fra NAV til livsopphold, og at lærestedet bekrefter at forsinkelsen skyldes at læringsmiljøet eller studiesituasjonen ikke var tilpasset. Fem studenter innen høyere utdanning mottok dette stipendiet i 2013 – 2014, noe som var samme antall som i 2012 – 2013.

3.2 Virkemidler og ytelser - trygd-, sosial- og helselovgivningen

For å bidra til nedbygging av funksjonshemmede barrierer, bør utdanningsinstitusjonene ha god kjennskap til og oversikt over alle relevante virkemidler og ressurser. Norske studenter er sikret økonomisk gjennom studiefinansiering fra Lånekassen. Studenter med ulike funksjonsnedsettelse kan i tillegg ha krav på ulike ytelser etter den norske sosial- og helselovgivningen.

En kompliserende faktor i forhold til rettigheter, er ulike regler for om studiene gjennomføres av norske studenter i Norge eller i utlandet, eller om det er utenlandske studenter med behov for tilrettelegging, som kommer til norske utdanningsinstitusjoner. Lengden på oppholdet vil innvirke på rett til ytelser. Studenten medlemskap i norsk folketrygd og bostedsprinsipper i lovgivningen legges til grunn når rettighetene skal vurderes.

3.2.1 Medlemskap og bostedsprinsipper

Utredningen «Grensehindre i Norden», i regi av Nordisk ministerråd (2010), tematiserer ulike grensehindre mellom de nordiske landene, og til dels EU-forordningene sett i et mobilitetsperspektiv. Bakgrunn for utredningen er de store utfordringene knyttet til koordinering av retten til trygdeytelser for personer som beveger seg mellom de nordiske land og medlemsstater innenfor EU/EØS.

Utredningens hovedinnretning er arbeidslivshindre, men også grensehindre knyttet til emigrasjon innen Norden er kort tematisert. Tredjelandsproblematikk er ikke omhandlet, men utredningen av grensehindre i Norden, trekker frem følgende drivere og barrierer/grensehindre innen sosial- og helselovgivningen:

- Medlemskap- og bostedsprinsipp
- Gjeldende relevant lovverk i Norge innen sosial- og helselovgivning
- De viktigste Internasjonale trygdeavtaler - nordisk, EU-EØS og 3. lands studenter – kvotestudenter
- FN-konvensjonen, konvensjoner
- Ansvarsdelingsprinsippet

Utredningen avdekker at det er viktig å kjenne til ulike avgrensninger når det gjelder medlemskap i folketrygden og krav til bosted. Dette prosjektet avgrenser tematikken til medlemskap i folketrygden ved studier i utlandet, samt til relevante ytelser etter norsk sosial- og helselovgivning for studenter med nedsatt funksjonsevne.

Det avgjørende i spørsmål om medlemskap og bostedsprinsipp, er hvor personen har sine hovedinteresser. For studenter er det avgjørende kriteriet: *Hvem finansierer deres hovedinntektskilde?* I utgangspunktet er norske studenter som skal ta studier i utlandet av varighet *under ett år*, automatisk medlemmer i folketrygden. Det samme gjelder studenter som mottar studiestøtte fra Lånekassen for å studere i utlandet. Studentene er også medlem av folketrygden i feriene, forutsatt at de skal fortsette studiene neste semester med studiestøtte fra Lånekassen. Medlemskapet varer i tre måneder etter at studiene er avsluttet (siste eksamensdag), forutsatt at studenten ikke tar arbeid. Dersom studenten avbryter studiene uten å ta eksamen, opphører medlemskapet straks. Studenter som studerer i utlandet *uten studiestøtte* fra Lånekassen, anses ikke som pliktige medlemmer i folketrygden hvis de skal være i utlandet *utover 12 måneder*. Det samme gjelder *utenlandske studenter*, selv om de mottar støtte fra Lånekassen. Den som ikke er pliktig medlem, kan imidlertid søke NAV Internasjonalt om å bli frivillig medlem.

Utenlandske studenter som ønsker å studere i Norge *under ett år*, blir som hovedregel ikke medlemmer av Folketrygden og kan dermed ikke regne med ytelser fra NAV. Utenlandske studenter som oppholder seg i Norge *i over ett år*, må avklare sin status ut fra betingelsene:

- Har opphold i Norge i forbindelse med studier ved universitet eller høgskole, og uten arbeidsinntekt – status student.
- Har lovlig opphold i Norge og skal være her minst i 12 måneder eller kommer fra land som har trygdeavtale med Norge – status bosatt.

Det er mange internasjonale avtaler som regulerer offentlige ytelser innen EØS-området. I Norge er det NAV Internasjonalt ved HELFO som håndterer slike saker og de saker hvor studenter søker om å ta med innvilgede hjelpemidler til utlandet for oppholdet ut over 12 måneder.

3.2.2 Ytelser og virkemidler

Studenter med nedsatt funksjonsevne kan i tillegg til ulike støtteordningen fra Lånekassen ha krav på ulike offentlige ytelser og virkemidler. Det er en del usikkerhet innen sektoren når det gjelder hvilke ytelser studentene kan ha krav på. Vi har valgt å inkludere en kort beskrivelse av relevante ytelser og virkemidler.

Ytelser eller virkemidler	Kommentar
Sosiale tjenester. Ytes etter lov om helse- og omsorgstjenester, og administreres av studentens bostedskommune/ fylkeskommune.	Relevant ytelse er personlig assistent, transporttjeneste for funksjonshemmede,
Ytelser ved sykdom, ytelser ved uførhet. Ytes etter folketrygdloven, og administreres av NAV.	Ytelser ved sykdom og uførhet. Når det gjelder sykepenger har det bare rent unntaksvis relevans i en studiesituasjon, og betinger i så fall inntekt og arbeidsforhold.
Grunn- og hjelpestønad. Ytes etter folketrygdloven, og administreres av NAV.	Dersom det er tilstått grunn- og/eller hjelpestønad, skal saken ved oppholdet for <i>utover</i> 12 måneder, oversendes NAV Internasjonalt for vurdering. Det er bare studenter som mottar lån fra lånekassen som kan ha rett til å få grunn- og hjelpestønad mens de bor i utlandet.
Tekniske Hjelpemidler. Ytes etter folketrygdloven, og søkes NAV Hjelpemiddelsentral i det fylket der studenten er folkeregistrert. Utlevering og annen oppfølging skjer der studenten oppholder seg. Se Universells «NAV veilederen».	Tekniske hjelpemidler kan søkes tatt med under utenlandsoppholdet, men utførsel må forhåndsgodkjennes. Studenten har krav på refusjon av utgifter på f.eks. reparasjon, fornyelse av hjelpemidler.
Bilstønad. Ytes etter folketrygdloven og administreres av NAV.	Studenter som har behov for å ta med bil tilstått via folketrygden til utlandet, må kontakte Biltilsynet. I noen tilfeller kan de få beholde bilen dersom de er i utlandet kortere enn 12 måneder.
Hørselshjelpemidler – tolketjenester. Ytes etter folketrygdloven, og søkes NAV Hjelpemiddelsentral i det fylket der studenten er folkeregistrert. Utlevering og annen oppfølging skjer der studenten oppholder seg.	Som for tekniske hjelpemidler. Ved tolketjenester må studiestedet bekrefte at dette er en obligatorisk del av utdanningen og man må søke spesielt om tolk til utlandet.

Tabell 3 – oversikt virkemidler og ytelser helse- og sosiallovgivningen NAV-veileder.

Det er viktig at studentene og lærestedene er kjent med at studier i utlandet vil kunne få konsekvenser for utbetaling av ytelsene. Sosial- og trygdlovgivningen er imidlertid så komplisert på dette området, at studenter og læresteder må henvende seg direkte til Helseøkonomi-forvaltningen HELFO for konkret veiledning og bistand tidlig i planleggingsfasen. For mer informasjon om relevante NAV-virkemidler for studenter med nedsatt funksjonsevne, viser vi til NAV-veileder publisert på Universells nettsider: <http://www.universell.no/inkluderende-laeringsmiljoe/>. Det er viktig å merke seg at flere av de beskrevne virkemidlene som f.eks. tilretteleggingsgaranti (TG) og tilskudd til mentor, ikke gjelder om studenten tar studier i utlandet.

3.3 Andre finansieringskilder

Det finnes andre finansieringskilder utover lånekassen og trygde, helse- og sosiallovgivningen som er av interesse for studenter som studerer i utlandet. Erasmusprogrammene har noen relevante stipendordninger, samt at det vinnes et vell av stipend og legater studentene kan søke på. Vi har gjort et utvalg av de mest relevante.

3.3.1 Erasmus+ og tilleggsstipend

SIU forvalter en rekke programmer som gir muligheter for utdanningssamarbeid over hele verden. Erasmus+ er EUs nye store program for utdanning, og er en god ordning for studenter som ønsker å reise på utenlandsopphold i Europa. Ordningen gjelder bare for studenter som reiser på utveksling, og ikke for ordinære studier eller for de som tar hel grad i utlandet.

Ordningen er inndelt i to programmer, henholdsvis studiemobilitet og praksismobilitet. I tillegg har Erasmus et tilleggsstipend for studenter med nedsatt funksjonsevne. Mobilitetstall fra Erasmusprogrammene for 2012 - 2013 viser at det totalt deltok 268143 studenter i Europa. Punktvis utdrag om de ulike stipendene:

- *Erasmus studiemobilitet* er et stipend for studenter som drar på utveksling i tilknytning til studieopphold i utlandet. Målet med stipendet er å gi læringsopplevelser på flere plan, både språklig og faglig, kulturelt og personlig. Krav for å få stipend er at oppholdet har en varighet mellom 3 og 12 måneder, og at studenten må ha avlagt 60 studiepoeng før utreise.
- *Erasmus praksismobilitet* er et stipend for studenter rettet mot praksisutveksling til en bedrift eller organisasjon i Europa. Målet med dette stipendet er å gi støtte til tilegnelse av praktiske ferdigheter og til å få bedre forståelse for de økonomiske og kulturelle forholdene i vertslandet. Kravet til å få stipend er at praksisopphold har en varighet av minimum 2 mnd.
- *Erasmus tilleggsstipend* er for studenter med nedsatt funksjonsevne med tilrettelegging. Det kan bevilges inntil 100 % finansiering til dekning av alle typer ekstraavgifter som ikke blir dekket av hjelpemidler/støtte studenten har krav på å ta med seg fra Norge. Det er studentens hjeminstitusjon som søker om midlene. Søknaden må dokumenteres med legeerklæring. Stipendet utbetales enten som månedlig fast sum eller etter dokumenterte utgifter. Studenten må melde fra om behov til sin norske utdanningsinstitusjon tidlig i søkeprosessen, slik at de samarbeide med mottagende utdanningsinstitusjon om gode løsninger. Tilretteleggingsstipend kan også innvilges ved praksisopphold. Da føres dialogen med aktuell arbeidsplass. Siste mobilitetsrapport fra Erasmus viser at det totalt deltok 388 studenter med nedsatt funksjonsevne, hvorav kun en student fra Norge som kvalifiserte til tilleggsstipendet.

3.3.2 Andre stipender og legater

I tillegg til nevnte stipendordningene via Lånekassen og SIU, eksisterer det mange stipend og legater som studenter innen høyere utdanning kan søke på i forbindelse med gjennomføring av studier eller utveksling til utlandet. SIU har samlet informasjon om ulike stipender og legater i sin nettportalen www.studieriutlandet.no.

Universell har forsøkt å bringe på det rene om det er stipender og legater som er særskilt øremerket studenter med en funksjonsnedsettelse, og har vært i kontakt med et par legater som sier de ikke har tenkt over denne problemstillingen. De fremholdt at selv om det ikke står spesifikt i statuttene, så er det ikke til hinder for at de likevel kan prioritere studenter med nedsatt funksjonsevne. Forutsetningene for å få slike stipender er at de fyller kravene nedfelt i statuttene. De oppfordret studenter til å supplere søknaden med en beskrivelse av sitt behov for tilrettelegging og til å vedlegge dokumentasjon, og hevdet det ville styrke deres søknad når prioriteringer gjøres og stipender tildeles.

3.3.2.1 Stiftelsen Sofies Minde

Stiftelsen Sofies Minde utlyser et stipend øremerket studenter med bevegelseshemninger som tar bachelor eller masterstudier innen høyere utdanning. Stipendet kan også tildeles i forbindelse med utvekslingsopphold eller studier i utlandet. Formålet med stipendet er å bidra til at flere studenter med en funksjonsnedsettelse tar høyere utdanning, samt å bidra til å lette gjennomføring av studiet. Stiftelsen oppgir at de har problemer med å nå ut med informasjon om ordningen, og at mange læresteder nok er ukjente med stipendet. Tall fra 2013 – 2014 viser at det ble utdelt 22 stipend på til sammen kr.358000, hvorav mastergradsstudenter ble innvilget kr 142 000,- fordelt på 7 stipender (7 søknader totalt), og Bachelorgradsstudenter kr.216000,- fordelt på 15 stipend (totalt 19 søkere).

3.4 Interesseorganisasjoner - ressurs og tilbud for studenter

I arbeidet med å kartlegge drivere og mulige barrierer, har Universell fått del i erfaringer fra: Norsk student Organisasjon (NSO), Association of Norwegian Students Abroad (ANSA), Unge funksjonshemmede, Funksjonshemmede Fellesorganisasjon (FFO), og International students union (ISU). I kraft av rollen de har som interesseorganisasjoner for studenter er det interessant for Universell å få tilgang til de erfaringer og synspunkter de har høstet om vedørende internasjonal studentmobilitet. Deres ulike medlemsfordeler er en del av kartleggingen av mulige drivere, og antas å ha stor relevans for målgruppen.

I dette kapitlet gis en kort presentasjon av de mest relevante studentorganisasjonene, samt deres innspill til største barrierer og utfordringer for studenter med nedsatt funksjonsevne som studerer i utlandet.

3.4.1 Norsk studentorganisasjon (NSO)

Norsk studentorganisasjon (NSO) er en nasjonalparaplyorganisasjon for de øverste studentdemokratiene ved utdanningsinstitusjonene. NSO består av 43 medlemslag fra både statlige og private institusjoner, fra vitenskapelige høyskoler, høyskoler og universiteter. Organisasjonen jobber for at alle studenter skal ha like muligheter til å gjennomføre utdanning, og til å tilegne seg den nødvendige kunnskap.

NSO tilbyr studentene *informasjon* via sine nettsider om ulike typer rettigheter, blant annet studiefinansiering under utenlandsopphold, til tilrettelegging av studier, og studentene kan gjennom medlemskap i NSO bla. tegne ulike typer forsikringer. NSO har ingen rådgivningstjeneste overfor studenter, og håndterer få henvendelser fra studenter med nedsatt funksjonsevne. De jobber politisk med saker nedfelt i organisasjonens nye internasjonale plattformbasert på inntrykk de får gjennom egne og andres undersøkelser,

samt fra sine medlemslag. Plattformens sentrale prinsipp er at alle studenter skal gis reell mulighet til å ta studier i utlandet.

Ulike barrierer og utfordringer for studenter er overveiet ved utformingen. NSO gir uttrykk for at ikke alle studenter i praksis har denne muligheten i dag, og særlig ikke studenter med nedsatt funksjonsevne.

Organisasjonen trekker frem flere generelle barrierer og utfordringer, og nevner spesielt *studiefinansiering i Norge, tilrettelegging for økt mangfold, tilgang til studentboliger og internasjonalisering hjemme*. Særlig det siste punktet fremheves som svært viktig for studenter som av ulike årsaker ikke har mulighet til å reise ut. NSO er opptatt av at også disse studentene må gis mulighet for å oppleve et internasjonalt campus gjennom emne- og programtilbud på engelsk, et internasjonalt pensum på engelsk, forelesninger på engelsk og ikke minst det å treffe internasjonale studenter og forelesere. Videre gir NSO uttrykk for at manglende *tilgjengelig informasjon* er en av de store barrierene.

En sentral utfordring som NSO påpeker er mangelen av *nasjonal mobilitetsstatistikk* vedrørende studenter med nedsatt funksjonsevne. Videre gir de uttrykk for at det bør utpekes en nasjonal aktør som får ansvar for rapportering av mobilitetstall også for studenter med nedsatt funksjonsevne (DBH, Lånekassen, SIU ol).

3.4.2 ANSA – Association of Norwegian Students Abroad

ANSA er en stiftelse som har som formål å ivareta de norske utenlandsstudentenes velferd og å informere om mulighetene for å studere i utlandet. Organisasjonen finansieres gjennom tilskudd fra stiftere blant annet Kunnskapsdepartementet, samt av studentenes medlemskontingent.

I 2013 var det registrert ca. 10 000 medlemmer (både utveksling og delstudier). Organisasjonen har 500 tillitsvalgte og har studenter representert ved 1 200 studiesteder i over 60 land. De er en liten organisasjon med rundt 20 heltidsansatte, hvorav velferds- og sosialrådgivere som kan bistå studentene med råd- og veiledning både før, under og etter utenlandsopphold. ANSA tilbyr også studenter som tar studier i utlandet en *reiseforsikring* som dekker lange utenlandsopphold. Flere av ANSAs tilbud og aktiviteter fremstår relevante for studenter med nedsatt funksjonsevne. Blant annet fremheves at deres reiseforsikring for lengre utenlandsopphold, ikke har noen reservasjoner i forhold til studenter med nedsatt funksjonsevne. Deres ulike *tilskudd til faglige og sosiale aktiviteter* for studenter under utenlandsopphold, fremstår som et relevant tiltak som kan bidra til å gi studentene en større opplevelse av trygghet. Studentene får videre tilgang til *sosialt nettverk* med andre norske studenter under oppholdet i utlandet.

ANSA samler systematisk inn *erfaringsrapporter* fra studenter som har vært på utenlandsopphold som kan være av interesse for målgruppen. Rapportene gir lokal informasjon både om land, kultur, lærested, samt mye praktisk informasjon. I tillegg til erfaringsrapportene tilbyr ANSA en database med navn på *kontaktpersoner* og tillitsvalgte (totalt 500 medlemmer) som kan være en god ressurs for studenter med nedsatt funksjonsevne ved behov for lokal informasjon. Stiftelsen har tilsatt *velferds- og sosialrådgivere* som bistår studentene med alle typer spørsmål - uansett hvor studenten befinner seg i verden. Denne tjenesten er etablert særlig med tanke på å gi studentene en økt opplevelse av trygghet og støtte under utenlandsopphold.

Organisasjonen har registrert få henvendelser fra studenter med nedsatt funksjonsevne i årene de har eksistert. I den grad de har fått henvendelser, har det i hovedsak vært fra studenter med dysleksi med spørsmål vedrørende språktest og hvordan de skal gå frem for å få tilrettelegging i forbindelse med testen ved sitt lærested. De gir selv uttrykk for utfordringer når det gjelder å nå ut til alle læresteder og studenter med informasjon om sine medlemstilbud. Medlemstilbudene har stor relevans for studenter med nedsatt funksjonsevne på grunn av antatt større behov for trygghet og støtte rundt seg under ett utenlandsopphold.

3.4.3 Funksjonshemmedes fellesorganisasjon - FFO

Funksjonshemmedes fellesorganisasjon (FFO) er en paraplyorganisasjon for organisasjoner for funksjonshemmede og kronisk syke. De har 75 medlemsorganisasjoner, med tilsammen mer enn 335.000 medlemmer. Deres overordnede mål er samfunnsmessig likestilling og deltakelse for funksjonshemmede, for å bidra til en bedre hverdag for funksjonshemmede og kronisk syke. Organisasjonen jobber politisk opp mot beslutningstakere og deltar i ulike råd og utvalg, samt tilrettelegger møteplasser og arenaer hvor deres organisasjoner kan møtes og diskutere saker av felles interesse.

FFO oppgir at de har mottatt noen få henvendelser. Flere av henvendelsene kan imidlertid være relevante for studenter innen høyere utdanning, som for eksempel hva skjer ved sykdom under utvekslingsopphold i utlandet og hvilke rettigheter til støtte har de mens de er i utlandet (til legehjelp, medisiner, tilrettelegging, hjelpemidler mv.)? FFO henviser til Unge funksjonshemmede for mer konkret tilbakemelding på mulige barrierer og utfordringer når det gjelder studenter i målgruppen.

3.4.4 Unge Funksjonshemmede

Unge funksjonshemmedes er et samarbeidsorgan for funksjonshemmedes ungdomsorganisasjoner i Norge. De har 32 medlemsorganisasjoner med tilsammen ca. 25 000 medlemmer. Organisasjonens formål er å sikre deltagelse og samfunnsmessig likestilling for ungdom med funksjonshemninger og kronisk sykdom. De jobber politisk for å påvirke politikere og andre beslutningstakere, samt tilbyr kurs og støtte til sine medlemsorganisasjoner og deres tillitsvalgte. Unge funksjonshemmede driver videre med opplysningsarbeid om rettigheter, likestilling, universell utforming, uansett bistandsbehov eller sosial eller fysisk begrensninger. Unge funksjonshemmede rapporterer at de har registrert svært få direkte henvendelser fra studenter vedrørende spørsmål om rettigheter eller likestilling.

Organisasjonen har imidlertid stort engasjement for saken, og har opp gjennom årene høstet mye erfaring om barrierer og utfordringer studenter med nedsatt funksjonsevne kan støte på innen høyere utdanning:

- Det er vanskelig å skaffe oversikt og finne *relevant informasjon*.
- *Det er mange aktører å forholde seg til*, noe som i seg selv blir en barriere.
- Som følge av tilretteleggingsbehov har mange av studenter *større utgifter* enn studenter generelt, særlig når det gjelder personlig assistent utenfor studiestedet,

bolig og transport.

Ved opphold i utlandet vil en del av disse studentene, og da særlig de med fysiske funksjonsnedsettelse, ha stort behov for tilleggsstipender for å håndtere ulike merkostnader.

- Flere av stipendordningene og lærestedenes tjenester begrenses av *oppholdets varighet eller valg av studieland/-institusjon*, noe som *kan* bidra til å gjøre et utenlandsopphold umulig. Studenter i målgruppen burde stå friere i valg av land nettopp på grunn av behovet for tilretteleggingen.
- Det er store utfordringer knyttet til *tolketjenester*, fordi tegnspråk er forskjellig fra land til land.
- *Kulturelle ulikheter* skaper en del utfordringer som for eksempel behandlingspraksis knyttet til diagnoser i Norge versus andre land, samt negative holdninger til funksjonshemmede i samfunnet generelt.
- Det kan være barrierer når det gjelder innførsel av *medisiner* ved innreise, resepter og uthenting av medisin osv.

4 Lærestedenes tilbud - studentenes behov

En undersøkelse i regi av SIU vedrørende institusjonenes internasjonale profil, viser at mange læresteder ikke har noen uttalt strategi for internasjonalisering (rapport 3/2013). Noen læresteder har nedfelt internasjonale strategi og overordnede målsettinger i handlingsplaner. Enkelte læresteder har også nedfelt konkrete måltall for studentmobiliteten. Mobilitetstall fra SIU for 2014 viser at de aller fleste studentene ikke reiser ut. Tall fra Lånekassen bekrefter at andelen for vår målgruppe er svært lav.

Vi må derfor innhente mer kunnskap fra både lærestedene og studentene for å kartlegge hva som motiverer og hva som hindrer studenter med nedsatt funksjonsevne å studere i utlandet. Er det lokale, nasjonale eller internasjonale faktorer som skaper barrierene? Skyldes barrierene universelle faktorer som alle studenter står overfor? Er barrierene størst hos studentene selv, eller størst hos de som skal bistå og hjelpe? Disse og mange flere spørsmål trenger å bli besvart.

Det er gjort lite undersøkelser av studenter med nedsatt funksjonsevne og internasjonal studentmobilitet, kun studenter generelt. SIUs rapport «Hvorfor studere i utlandet?» kartla norske studenters motivasjoner og barrierer for å ta et studieopphold i et annet land. Studien viser at studentmobilitet påvirkes av faktorer som alder, sosial bakgrunn og tidligere internasjonal erfaring. Studenter med foreldre med høyere utdanning ser ut til i større grad å reise ut. De fleste studentene oppgir personlig utvikling, kulturkunnskap, språkkunnskaper og muligheter for internasjonal karriere som motivasjonsfaktorer for å reise ut. Alle studentene oppga at hensyn til familie/kjæreste, trivsel der de er, samt mangelfull informasjon om muligheter for å ta studier i utlandet, er barrierer for å dra ut.

Den nordiske studien «Living and learning – exchange studies abroad» (2013) har også kartlagt motiver, barrierer og erfaringer knyttet til studenters utvekslingsopphold i utlandet. Her fant de samme motivasjonsfaktorene som SIUs undersøkelse, men kartla at også medstudenter er en viktig motivasjonsfaktor.

Begge undersøkelsene viser interessant nok at familie og venner er viktige både som motivatorer, men at de også kan være barrierer dersom de stiller seg negative til utreise.

Den nordiske studien identifiserte noen interessante akademiske barrierer, blant annet mangel på informasjon og støtte i planleggingen fra lærestedet. Studentene oppgir at lærere, studentrådgivere og internasjonale koordinatore har en sentral rolle når det gjelder å til å overkomme de faglige barrierene som hindrer utreise. Dette kan for eksempel være frykt for å bli forsinket i sine studier, vanskeligheter med å tilpasse fag og at utenlandsstudier ikke skal gi faglig utbytte. Et annet interessant funn er at studenter som har flyttet til en annen by for å ta studier, i større grad ser ut til å ta studier i utlandet på et senere tidspunkt. Deres tidligere erfaringer ser ut til å ha gjort de mer mobile. Studien viser at studenter som har deltatt i utveksling i stor grad rapporterer om stort utbytte både på det personlige og sosiale plan. Studentene har fått nye venner, lært språk, fått større kulturforståelse, økt selvtillit og personlig utvikling. Av registrerte barrierer oppga en av ti negative erfaringer som for eksempel, lite oppmerksomhet fra staben, følt seg overlatt til seg selv, kurs ble ofte kansellert, og at utenlandsoppholdet medførte at de ble forsinket med studiene hjemme.

Universell har også innhentet erfaringer fra vår samarbeidspartner Centre for Inclusive Higher Education (SIHO) i Belgia. De har intervjuet 9 studenter med nedsatt funksjonsevne om deres erfaringer fra studier i utlandet. Funnene derfra samsvarer på mange punkter med funnene i SIUs og den nordiske undersøkelsen. SIHO-undersøkelsen fant i tillegg ut at flere av studentene ga uttrykk for et ønske om å vise at også studenter med nedsatt funksjonsevne kan ta studier i utlandet. Flere gir uttrykk for et ønske om å være en god rollemodell og av at studenter med nedsatt funksjonsevne skal ha muligheter. Det gir også uttrykk for en del barrierer som blant annet mangel på informasjon, for lite hjelp og bistand fra internasjonal support-tjeneste, samt ønske om bedre assistanse med tilrettelegging under selve utenlandsoppholdet. En spesiell/unik barriere for enkelte studenter i denne målgruppen, er behov for personlig assistanse. Studentene i undersøkelsen ga uttrykk for at de ønsker involvering ved valg av hvem som skal være deres assistent. Personskjemien med assistenten er viktig. Det er en stor fordel om assistenten er en de liker og kommer godt overens med.

For å gi en helhetlig oversikt over mulige barrierer og drivere studentene kan støte på, har vi vektlagt kartlegging av studentenes erfaringer med tilrettelegging av studier i høyere utdanning, også ved studiestart. Behovet for tilrettelegging bør være det samme, uavhengig av om studiene foregår hjemme eller i utlandet. Vi ønsker å finne ut hvorvidt utenlandsstudenter får like god informasjon og bistand ved planlegging som ved studiestart.

4.1 Utvalg

Universell har i vår undersøkelse intervjuet 6 studenter med nedsatt funksjonsevne om deres erfaringer fra planlegging og gjennomføring av studier i utlandet. Parallelt har vi kartlagt hvordan 6 institusjoner innen høyere utdanning informerer, rekrutterer og bistår studentene i forbindelse med deres behov for tilrettelegging og studier i utlandet.

Utvalget har bestått av de fire lærestedene som er representert i prosjektets referansegruppe: Norges miljø- og biovitenskapelige universitet, Norges teknisk naturvitenskapelige universitet, Universitet i Bergen, samt Norges Arktiske universitetet i Tromsø. I tillegg har vi innhentet informasjon fra Høgskolen i Oslo og Akershus og Universitet i Oslo.

4.2 Studentenes bakgrunn og valg

Alle studentene i utvalget tar høyere utdanning har minst en funksjonsnedsettelse og har erfaring fra planlegging og/eller gjennomføring av studier i utlandet. Fire av studentene hadde fysiske funksjonsnedsettelser av ulik grad. En var 100 % døv og en hadde Aspergers syndrom. En av studentene reiste aldri ut.

Studie	Type institusjon	Kjønn		Oppholdets Varighet	
		Menn	Kvinner	<6 mnd.	>6 mnd.
Bachelorgrad	Høgskole	2	2	3	
Mastergrad	Universitet	1	1		2

Tabell 4 – Studentene i utvalget fordelt på utdanningsnivå, kjønn og oppholdets varighet

Bachelorgradstudentene ga uttrykk for at det generelt er en svært lav andel studenter ved eget lærested som utveksler eller tar del av studiet i utlandet. De forklarer den lave andelen med at høgskolene er mer praksisrettet, og at det er lite tradisjon og fokus på at studier i utlandet er viktig. Mastergradsstudentene opplevde i større grad en forventning fra eget lærested. En student sa det slik:

«I min klasse dro alle på utenlandsopphold, og jeg så ingen grunn til at ikke jeg også skulle gjøre det. Vi var 30 stykker. Jeg tenkte at dette var en «once in a lifetime» - erfaring.

Samtlige seks studenter oppga at de ikke kjente til andre norske studenter med nedsatt funksjonsevne som hadde studert i utlandet.

4.2.1 Motivasjon

Studentene ble spurt hva som motiverte de for å ta studier i utlandet. Svarene på hva som var deres motivasjonsfaktorer var ganske entydige:

- Tilgang til større fagmiljø - komme til et anerkjent universitet
- Få internasjonal erfaring og se hvordan ting gjøres i andre land
- Få et «Uten-ifra-perspektiv»
- Øke attraktiviteten overfor fremtidige arbeidsgivere
- Personlig utvikling gjennom mestring av nye utfordringer
- Realisere en drøm
- Lære språk og høste kulturell erfaring
- Bryte barrierer ved å dra til et annet og ukjent land

Studentene beskriver mange av de samme motivasjonsfaktorene som er kartlagt i SIUs undersøkelse, den nordiske studien, og for så vidt i SIHOs kartlegging. Ønsket om å være en god rollemodell for andre, ble imidlertid bare nevnt av en av studentene i vår undersøkelse.

4.2.2 Valg av studiested og land

Flere av lærestedene i kartleggingen oppgir at de prioriterer å yte hjelp og bistand til studenter som velger studiested og -land i tråd med *institusjonens strategiske prioriteringer* og gjeldende *internasjonale samarbeidsavtaler*. Velger studentene andre studiested og land, må de påvente å gjøre forberedelser og planlegging selv, uten særlig støtte fra internasjonal enhet/-rådgiver.

Steenstrups studie (2008) viser at studentenes valg av studieland i stor grad ble basert på kriteriene; språk, ønske om å gå på en bestemt utdanningsinstitusjon, og anbefalinger fra familie og venner. Såkalte tvangsmotiver, var ikke relevante for studentenes valg. Videre avdekket studien at studenter med høyt utdannede foreldre i større grad begrunnet sitt valg med lærestedets kvalitet og at lærestedet ga et tilbud som ikke finnes andre steder.

Studentene i vår kartlegging oppgir at deres valg i all hovedsak ble styrt ut fra *faglige aspekter* og at de vektla faktorer som blant annet at det var en *anerkjent institusjon som hadde relevante studieprogram og studieemner*. De oppgir at valget i svært liten grad ble påvirket av lærestedets overordnede prioriteringer og samarbeidsavtaler.

To av studentene oppga at de valgte land ut fra et sterkt ønske om *språklig fordypning*. En studerte tysk og en som ønsket å lære seg fransk valgte studiested ut fra faglige hensyn. To av studentene prioriterte å reise til et *engelskspråklig land*. Den døve studenten prioriterte det lærestedet som hadde mange andre døve studenter og som hun visste var *godt tilrettelagt i forhold til hennes behov*. Hun fortalte at hun fikk tillatelse av sitt lærested til fritt å velge studiested på grunn av behov for tilrettelegging.

Studenten som planla for utenlandsopphold, men som aldri fikk reist, ga uttrykk for at hun i utgangspunktet ikke opplevde å ha noe reelt valg, fordi alle landene var lite egnet for henne som student med fysisk funksjonsnedsettelse.

4.2.3 Finansiering av utenlandsstudiene

Steenstrup hevder i sin masteroppgave at det synes å være en sammenheng mellom måloppnåelse av nasjonale satsinger og tilgjengelige virkemidler. Det er interessant å se i hvilken grad studentene har finansiert studiene med ordinære virkemidler.

Studentene i vår undersøkelse oppgir at de i all hovedsak finansierte studiene i utlandet gjennom Statens Lånekasse. Det er imidlertid ingen av studentene som oppga at finansieringskilden hadde vært avgjørende for valg av land eller for oppholdets varighet.

Finansiering av opphold til de enkelte studentene	1 Reiste ikke	2 Frankrike	3 Hawaii	4 USA	5 Tyskland	6 Spania
Lån og stipender fra Lånekassen		X	X	X	X	X
Ekstrastipend Statens Lånekasse		X	X	X	X	X
Erasmus+		X			X	
Annen finansiering – egne midler						X

Tabell 5 – Oversikt finansiering av opphold og studiested

Fire av studentene ga uttrykk for at finansieringen stort sett var tilstrekkelig i forhold til deres faktiske utgifter og behov. Studenten som hadde store merutgifter i forbindelse med behov for brukerstyrt personlig assistent (BPA), ga uttrykk for at hun var svært misfornøyd over å måtte dekke merkostnader til assistenten av egne oppsparte midler. På grunn av hennes ønske om å ta en hel mastergrad i Spania, falt muligheten til støtte fra SIU/Erasmus+ bort for hennes del (varighet utover ett år). To av studentene oppga at de finansierte oppholdet kun med midler fra Statens Lånekasse som følge av at de tok studier utenfor Europa. Den døve studenten påpekte at hun fant det urettferdig at hun mistet retten til arbeidsavklaringspenger som følge av at studiet hadde varighet utover 3 måneder.

4.3 Tilrettelegging ved studiestart

Studenter med nedsatt funksjonsevne har ofte behov for tilrettelegging i forbindelse gjennomføring av studier. Det er grunn til å anta at ca. 15 % av studentene har utfordringer i studiesituasjon av fysiske og psykiske årsaker. Vi antar mange av disse har behov for tilrettelegging. Lærestedene har ansvar for tilrettelegging samt å sørge for informasjon om sitt tilretteleggingstilbud, herunder råd- og veiledningstjenester, kurstilbud, praktisk tilrettelegging osv.

Som tidligere nevnt ble universiteter og læresteder fra 1999 pålagt å utpeke en fast kontaktperson for studenter med nedsatt funksjonsevne. Den sentrale kontaktpersonens hovedoppgave er å informere om hvordan lærestedet og studiet er tilrettelagt, samt å bistå studenter med en funksjonsnedsettelse.

Fordi tematikken er internasjonal studentmobilitet har vi i vår kartlegging kun vært i kontakt med internasjonal enhet/sentral ressursperson. For å belyse hvordan lærestedene jobber med tilrettelegging, har vi lagt til grunn funn fra studien (rapport 47/2010) av tilrettelegging i høyere utdanning fra Norsk Institutt for studier av innovasjon forskning og utdanning (NIFU STEP). Formålet var å fremskaffe mer kunnskap om hvordan det arbeides med behov for tilrettelegging innen høyere utdanning, og lovendringenes betydning for lærestedenes praksis om dette. Studiens overordnede problemstilling var: Hvilke utfordringer opplever lærestedene og studentene når mangfoldpolitikk skal iverksettes i praksis? I dette prosjektet har det vært viktig å kartlegge hvilken informasjon og type bistand lærestedene tilbyr denne gruppen. Hva er studentenes behov for tilrettelegging? Hvordan fungerer tilretteleggingen i praksis? Hvilke barrierer støter studentene på? Dette er noen av spørsmålene vi ønsker å finne svar på uansett om studiene skjer hjemme eller i utlandet.

4.3.1 Tilgjengelig informasjon

Lærestedene har i henhold til norsk lovgivning ansvar og plikt til å tilpasse studiesituasjonen for studenter med nedsatt funksjonsevne. En spesielt viktig oppgave er tilrettelegging informasjon om tiltak og tjenester.

Universells erfaring er at lærestedene stort sett publiserer informasjon om tilrettelegging på sine sentrale nettsider. Det er imidlertid forskjeller når det gjelder type og mengde av informasjon. Mange har informasjon om studentenes rettigheter, hva lærestedet tilbyr av råd og tilrettelegging, samt kontakthinformasjon om sentral tilretteleggingsenhet eller kontaktperson på sentrale nettsider. En del større læresteder har også publisert informasjon om kurstilbud og relevant brosjyremateriell. Det er færre som har lagt ut kontakthinformasjon til ressurspersoner tilrettelegging på fakultetsnivå.

4.3.1.1 Studentenes erfaringer

Alle studentene oppgir at de har brukt svært mye tid og krefter på å søke etter informasjon om tilrettelegging og kontaktpersoner i forbindelse med studiestart. Ingen hadde funnet kontakthinformasjon om ressurspersoner på fakultet/programnivå på nettsidene En av de uttrykte det slik:

«Jeg har mange ganger lurt på hvorfor jeg ikke bare ble henvist direkte til kontaktpersonen på fakultetet med en gang, for der har jeg fått god bistand. Holdningene ved universitetet og innen akademien er jo preget av denne tanken om frihet - og kanskje er det derfor at man blir litt overlatt til å ordne opp selv?»

Alle studentene oppgir at de har tatt kontakt med sentral tilretteleggingstjeneste/-rådgiver for å få mer informasjon ved studiestart enn hva som fremgikk av nettsidene.

4.3.2 Praktisk tilrettelegging ved hjemminstitusjonen

Lærestedenes tilretteleggingsansvar favner svært bredt og vi spurte studentene om deres erfaringer med tilrettelegging ved studiestart, fordi det har relevans for deres senere planlegging av studier i utlandet.

Alle studentene oppgir å ha fått en eller annen form for tilrettelegging ved hjeminstitusjon i forbindelse med studiestart og gjennomføring. Eksempler er; tilrettelagt eksamen med enten bruk av PC, lengre tid eller avskjermet rom, mentor/skrivesekretær, støtte til transport (ikke dekket av lærestedet), døvetolk, fått manuskripter og foredrag skriftlig på forhånd, egen fast leseplass/rom (for å oppbevare studiemateriell, pc, bøker, personlige ting), geografisk liten avstand mellom ulike undervisningsrom samt tilrettelagt bolig på/nær campus. Alle oppgir at tilretteleggingen stort sett har fungert godt. De oppgir å ha fått god hjelp og støtte, og at det tok noe tid før tilretteleggingen ble bra. Tre av seks oppgir at deres behov ble løst i og av *fagmiljøet* etter oppstart, og at de selv ikke hadde vært i kontakt med den sentrale tilretteleggingstjenesten.

Studentenes oppgir også at de opplevde barrierer ved tilrettelegging. Fire av studentene gir uttrykk for at de gjerne skulle sett at det ble etablert dialog om behovet for praktisk tilrettelegging *før studiestart*. Eksempler på at det var vanskelig i oppstarten beskrives slik av den døve studenten:

«Jeg husker oppstart på mitt første år, for da fikk jeg brev med beskjed om at jeg ikke fikk tolk fordi det var for mange døve studenter ved skolen. Da bestemte jeg meg for å gjennomføre likevel og startet opp. Jeg sa ifra til alle lærerne på forhånd at jeg var døv, og ba om jeg kunne få alle foredragene skriftlig og på forhånd. Det gikk greit samt at jeg fikk hjelp av medstudenter til å ta notater, så det ble litt mer som et selvstudium i oppstarten».

Studentene oppga at de hadde støtt på usynlige barrierer som de beskrev som *negative holdninger* fra ansatte ved lærestedet. Blant annet nevner flere av studentene at fagansatte enkelte ganger ikke tok nok hensyn til at studenter med nedsatt funksjonsevne har mye mer å organisere og planlegge i tillegg til selve gjennomføring av studiene enn andre studenter. To av studentene med fysiske funksjonsnedsettelse, oppga at de også hadde møtt noe motstand ved lærestedet vedrørende sitt behov for *praktisk fysisk tilrettelegging*, og en beskrev følgende:

«Der det har vært lange avstander mellom klasserommene i de ulike fagene, har jeg selv spurt om å få flere fag på samme sted. På et av fagene var det et uhensiktsmessig undervisningsrom som jeg forsøkte å få byttet ut. Det lot seg ikke gjøre, og selv tror jeg det skyldes at foredragsholder hadde forelest i dette rommet i 40 år og var veldig motvillig til å bytte rom. Det var skuffende og jeg mistet med det også muligheten til å velge hvilken gruppe jeg skulle delta i av de to mulige».

Den tilrettelegging som studentene har fått hjemme, og deres behov for bistand i planleggingsprosessen, er viktig å ha kjennskap med tanke på at lærestedene skal bistå studentene også med planlegging av tilrettelegging under studier i utlandet. Tilretteleggingsenheter har med andre ord også en viktig rolle i arbeidet med å bygge bro ut i organisasjonen når det gjelder å forebygge negative holdninger blant ansatte.

4.4 Studier i utlandet

Som del av kartleggingen har vi forsøkt å finne ut hvordan studentene planlegger og forbereder studiene i utlandet. Hvordan blir de gjort kjent med mulighetene for å studere i utlandet? Hvor henter de informasjon? Hvem kan bistå?

Hvordan planlegger de utenlandsoppholdet? Vi ønsker også å få bedre innsikt i hvorvidt studentene er åpne på sitt behov for tilrettelegging når de reiste ut og eventuelt hvilke barrierer de støter på.

Det er internasjonale enheter som håndterer råd og veiledningstjenester vedrørende studier i utlandet ved lærestedene. Vi har derfor foretatt kartleggingen ved disse enhetene blant lærestedene i utvalget.

4.4.1 Tilgjengelig informasjon

Alle lærestedene i utvalget oppgir at de har sentrale nettsider med informasjon om *utveksling* og studier i utlandet. Flere oppgir at de har jobbet mye med å oppdatere og videreutvikle sine nettsider vedrørende utveksling det siste året. De sentrale nettsidene driftes ofte av internasjonal enhet eller sentral ressursperson. Eksempler på type generell informasjon til alle studenter som er tilgjengelig på nettsider:

- Ulike typer utenlandsopphold
- Strategiske samarbeidsavtaler, prioriterte samarbeidsland og godkjente studiesteder
- Oversikt over sentrale ressurspersoner og hva de kan bidra med
- Oversikt over de sentrale finansieringskilder og stipendordninger
- Søknadsprosess og krav til dokumentasjon
- Rutiner eller sjekklister
- Erfaringsrapporter fra tidligere studenter
- Sosiale nettverk, i all hovedsak ANSA
- Informasjon om ulike aktiviteter som for eksempel informasjonsmøter, reisebrev, utreiseseminarer, informasjonsmateriell, «bli-fadder-ordning», facebook-nettside etc.

Alle lærestedene oppgir at de i svært liten grad har spesiell informasjon for studenter med behov for *tilrettelegging* som vil utveksle til utlandet. Flere av lærestedene er inne på at det eksisterer barrierer når det gjelder tilgjengelig informasjon.

4.4.1.1 Studentenes erfaringer

Alle studentene oppgir at de har brukt svært mye tid på å finne relevant informasjon; generell informasjon om studier i utlandet, sentrale samarbeidsavtaler, valg av studiested, studieemner og ikke minst vedrørende behov for tilrettelegging under studier i utlandet. Studentene beskriver følgende kilder til informasjon:

- En student har fått informasjon på et informasjonsmøte ved lærestedet arrangert i samarbeid med internasjonalt kontor og fagkoordinator.
- To studenter ble litt kjent med mulighetene for utveksling gjennom selve studiet.
- Tre hadde ikke fått informasjon fra eget fagmiljø, men måtte selv finne informasjon via skolens nettsider.

Alle studentene ga uttrykk for at det ikke var informasjon om tilrettelegging ved studier i utlandet på lærestedets nettsider. En sa følgende:

«Det er svært vanskelig å finne informasjon om tilrettelegging for studenter som ønsker å reise på utenlandsstudier. Informasjonen er mangelfull og nesten ikke til stede».

Studentenes erfaringer stemmer godt overens med funn fra kartleggingen som viser at informasjon om tilrettelegging publiseres på sentrale nettsider, og håndteres av tilretteleggingsfunksjonen ved institusjonen, og ikke internasjonal enhet.

Så langt Universell kan se har ingen læresteder lagt ut informasjon på disse nettsidene når det gjelder behov for tilrettelegging under studier i utlandet noe som bekrefter hvorfor studentene ikke finner informasjon. Det finnes rett og slett veldig lite relevant informasjon tilgjengelig.

4.4.2 Motivering og rekruttering

De fleste læresteder oppgir at de har sentrale kontaktpersoner eller internasjonale enheter som sørger for motivering og rekruttering av studenter til studier i utlandet. De tilbyr bistand til studenter i forbindelse med planlegging og gjennomføring av studier i utlandet. Alle lærestedene rapporterer at de rekrutterer ut mot bredden av studentmassen, og oppgir at de har ingen spesielle rekrutteringstiltak overfor studenter med behov for tilrettelegging. Typiske tiltak for å motivere og rekruttere studenter til studier i utlandet er informasjonsmøter, brosjyrer, stands, utreiseseminar, samt aktiv bruk av sosiale medier som Facebook. De bistår alle studenter med den formelle godkjenningen av avtaler knyttet til utenlandsstudiet. Dette skjer gjerne i dialog mellom student, internasjonal enhet/ressursperson og faglærer i forbindelse med godkjenning av fagplanen.

Alle lærestedene rapporterer om svært liten erfaring med å bistå studenter med nedsatt funksjonsevne ved utveksling og studier i utlandet. Selv om målgruppen er liten, burde enhetene få flere henvendelser enn de rapporterer om. Det er interessant å finne ut mer om hvorfor studentene ikke i større grad tar kontakt med internasjonale enheter når de planlegger for studier i utlandet.

4.4.2.1 Studentenes erfaringer vedrørende motivering og bistand

Alle studentene oppga at de brukte mye tid på å planlegge utenlandsoppholdet selv, og forteller at de i liten grad har hatt kontakt med internasjonal koordinator, internasjonal enhet, eller tilretteleggingstjenesten:

- To studenter har fått råd og bistand fra internasjonal enhet i hele prosessen.
- Tre studenter har stort sett ordnet alt det praktiske selv, og har kun hatt bistand i forhold til formelle godkjenninger av avtaler etc.
- En av studentene valgte et vertsuniversitet utenfor lærestedets samarbeidsavtaler. Som følge av dette måtte hun selv finne ut av skolesystemet, finne relevante fag for å tilpasse fagplanen.
- Flere av studentene oppga at deres faglærer hjalp dem med fagplan og valg av studiested.

Tre av studentene nevnte at den godkjente fagplanen ble en utfordring i møtet med vertsuniversitetet, noe som også tas opp av lærestedene som en generell utfordring mange studenter møter. De to studentene som fikk hjelp fra internasjonal enhet gir uttrykk for å ha fått veldig god hjelp og bistand. En student uttrykker det slik:

«Utenlandsstudier er en viktig del av vårt studieprogram, så det var egentlig mer snakk om hvilket land jeg skulle dra til, enn om jeg skulle reise ut. Internasjonal seksjon har egen kontaktperson for studenter som skal utveksle til Frankrike.

Av henne fikk jeg masse informasjon, og plukket ut de fagene jeg ville ha. Etter det var det dialog og samarbeid i planleggingen av studiet med professoren min her, kontaktperson på lærestedet i Frankrike som hadde ansvar for internasjonale studenter der, og internasjonal seksjon her».

Studentenes fortellinger gir et innblikk i at de i stor grad ordner mye praktisk selv, og at de kontakter internasjonal enhet i all hovedsak på de mer formelle godkjenninger etc. Det faktum at de finner lite informasjon om tilrettelegging under utenlandsstudier, kan være en årsak til at de i liten grad bruker internasjonal enhet som en ressurs også i planleggingen. Dette er et funn lærestedene enkelt kan gjøre noe med. Bedre og mer informasjon vil bidra til å redusere informasjonsbarrieren. En annen årsak kan være at studentene ikke er like åpne på egne behov for tilrettelegging når de skal ta studier i utlandet.

4.4.3 Åpenhet om tilretteleggingsbehov

Det at så få studenter henvender seg til internasjonal enhet og tilretteleggingstjenestene i forbindelse med studier i utlandet, ser ut til å være en barriere i seg selv. Hva er det som gjør at så få studenter med nedsatt funksjonsevne tar kontakt når det eksisterer tilgjengelige ressurser ved deres lærested som kan bistå?

Kan det skyldes at de vegrer seg for å være åpne? Er det interessant å få innblikk i hvilke barrierer det eventuelt skyldes? Association for Higher Education Access and Disability (AHEAD) har laget brosjyren «A guide til Disclosure» (2013) hvor åpenhet omtales som «elefanten i rommet». Dette er et komplisert og vanskelig tema fordi man gjerne legger ulike ting i begrepet, samt at grad av åpenhet avhenger av konteksten. Manglende åpenhet kan skyldes ulike faktorer som personlige forhold, forhold i omgivelsene ved lærestedet eller i kulturen, eller mer strukturelle forhold. Når vi diskuterer begrepet åpenhet, mener vi det valget studentene tar når det gjelder å informere eget lærested om sin funksjonsnedsettelse og behov for tilrettelegging av studiene. Studentene kan ofte i et dilemma når det gjelder hvorvidt de skal informere lærestedet om funksjonshemmingen (Universellrapport 2:2014).

Den samme usikkerhet vil kunne oppstå i forbindelse med studier i utlandet. Selv om de ønsker å være åpne, kan de være redde for å ikke bli vurdert på linje med andre søkere. De kan føle usikkerhet når det gjelder samfunnets og det nye lærestedets holdninger til studenter med nedsatt funksjonsevne og tilrettelegging. De kan være redd for å bli diskriminert etc. Universell mener det er viktig at studentene er åpne, for å unngå at funksjonsnedsettelsen blir et «ikke-tema». Åpenhet gjør det enklere å diskutere hvilke utfordringer funksjonsnedsettelsen kan ha i den nye studiesituasjonen. Studentenes egne erfaringer om hvordan studiesituasjonen best mulig kan legges til rette, er viktig å diskutere før utreise.

4.4.3.1 Studentene og åpenhet

Studentene oppga at de var åpne om egen funksjonsnedsettelse ved studiestart hjemme i Norge, og at de selv tok initiativ for å få tilrettelagt studiesituasjonen ut fra sine behov. Når det gjelder egen åpenhet om behov for tilrettelegging under studiene i utlandet, beskriver de ulike erfaringer. To hadde vært åpne og fått tilrettelagt både studiesituasjon og bolig, mens andre ga uttrykk for at de ikke hadde sagt i fra, og hadde derfor ikke samme tilrettelegging ved vertsinstitusjonen som de hadde hjemme. Studentene med de synlige fysiske utfordringer var mer åpne om sitt tilretteleggingsbehov.

En av studentene med fysisk funksjonsnedsettelse, og som hadde vært åpen i søknadsprosessen, ga uttrykk for at han støtte på barrierer på grunn av åpenheten:

«Jeg vil helst spille med åpne kort, og ser at jeg dermed kan risikere å ødelegge for meg selv i enkelte sammenhenger – det gjaldt også i forhold til det første universitet, og jeg har opplevd det i forhold til jobb. På den annen side hadde jeg jo veldig lite behov for tilrettelegging, så egentlig skulle det ikke hatt noe å si at jeg hadde en funksjonsnedsettelse. Men jeg tror nok åpenheten ødela for mitt førstevalg av lærested. Det er en del ting som er ubehagelig ved å være åpen, men for meg er det viktig å være så åpen som mulig.»

Med utgangspunkt i studentenes svar vet vi ikke så mye om hvorfor studentene i ulike grad var åpne om sitt tilretteleggingsbehov ved studier i utlandet. Det virker å være en sammenheng mellom åpenhet og type funksjonsnedsettelse. Studentene med synlige funksjonsnedsettelser var i større grad åpne om sine behov enn de med usynlige som for eksempel Aspergers syndrom og mindre fysiske funksjonsnedsettelser.

For lærestedene er det viktig å ta hensyn til at mange studenter ikke er åpne om sine behov når de informerer, motiverer og rekrutterer studenter til studier i utlandet. Graden av åpenhet blir et personlig valg studentene selv må ta. Lærestedene har en viktig rolle når det gjelder å bistå studentene i denne beslutningsprosessen.

4.4.4 Tilrettelegging ved vertsinstitusjonen

I kartleggingen oppga lærestedene at internasjonal enhet hadde ingen eller svært liten erfaring med å bistå studenter i målgruppen. Dette gjelder både internasjonale studenter som kommer til Norge, og bistand med tilrettelegging ved vertsinstitusjon i utlandet. Flere oppgir at de ikke kan huske på å ha bistått en student vedrørende tilrettelegging ved en vertsinstitusjon eller i forbindelse med utenlandsstudier. Hvordan har så studentene gått frem for å få tilrettelagt sin studiesituasjon ved vertsinstitusjonen?

4.4.4.1 Studentenes erfaringer tilrettelegging ved vertsinstitusjon

Ingen av studentene forteller om kontakt eller bistand fra tilretteleggingsenhet ved hjemininstitusjonen i forbindelse med studier i utlandet. I den grad de har hatt tilrettelegging under utenlandsoppholdet, er det studenten selv som har tatt kontakt med vertsinstitusjon for tilrettelegging av studiesituasjon og bolig (tre av seks). En av studentene med fysisk funksjonsnedsettelse beskrev hjelpen slik:

«Utvekslingskontakten (ved vertsinstitusjonen) bisto meg med planlegging av tilretteleggingen i studiemiljøet. Vi hadde mye kontakt via e-post i forkant. Hun ba også om at vi møttes til en kopp kaffe for å bli kjent og for å få diskutert mine behov straks jeg kom dit. En utfordring var at to av seminarene jeg hadde meldte meg på, lå i forskjellige etasjer. Hun fikk ordnet det slik at de seminarene jeg skulle ta ble flyttet og avholdt i samme etasje. Dette gjorde det mye enklere for meg å være student der.»

En av studentene med fysisk funksjonsnedsettelse påpekte at lærestedene må huske på at behov for tilrettelegging er svært individuelt. Selv hadde han løst eget behov for tilrettelegging ved utenlandsoppholdet ved å velge fag av mer teoretisk tilnærming i stedet for laboratorierelaterte fag:

«Det synes å være en generell oppfatning at alle med nedsatt funksjonsevne trenger tilrettelegging. Det er viktig å huske på at alle er forskjellige, og behov for tilrettelegging varierer veldig. Jeg har både en velfungerende høyre hånd og en velfungerende hjerne».

Med tanke på at alle studenter hadde fått tilrettelegging ved studiestart i høyere utdanning, er det noe overraskende at heller ikke kontaktet tilretteleggingsenhetene ved sin hjeminstitusjon under planlegging av studier i utlandet.. Institusjonene har et arbeid å gjøre ved å synliggjøre sine tjenester overfor denne studentgruppen. Det at alle forteller at de har gjennomført studier i utlandet og hjemme på normert studietid, samt bestått alle eksamener under utenlandsoppholdet, er et funn som bekrefter at disse studentene er både ressurssterke og målbevisste.

Som en del av tilrettelegging ved vertsinstitusjonen, spurte vi også studentene om de hadde noe kontakt med hjeminstitusjonen under utenlandsoppholdet. Ingen av studentene oppgir at de har savnet kontakt med hjeminstitusjonen under utenlandsoppholdet.

Studentene selv oppga at det har vært lite kontakt. I den grad det har vært kontakt, var det i forbindelse med innpasning av fag (2 studenter) og formell rapportering vedrørende utbetaling av stipend (2 studenter på Erasmusstipend). En student som var på Hawaii ble kontaktet i anledning jordskjelvet i Japan.

Vi har i prosjektet kartlagt hva institusjonene gjør av tiltak vedrørende *risiko og beredskap*, og da særlig med tanke på studenter med nedsatt funksjonsevne som er på studier i utlandet. Lærestedene oppgir at det meste av denne beredskapsinformasjonen er av generell karakter rettet mot alle studenter. Flere har beredskapsplaner som inkluderer internasjonale studenter/utreisende studenter. Flere har inngått beredskapsavtaler med Sjømannskirken, mens andre oppgir at de forholder seg til reiseråd fra UD. Et par av lærestedene har i et par tilfeller frarådet studenter å reise til enkelte land på grunn av reiseråd fra UD, på grunn av studentens helsetilstand, eller på grunn av at vertsinstitusjonen ikke hadde nødvendig tilrettelegging.

4.5 Oppsummering barrierer

Undersøkelsen viser at studentene har støtt på mange barrierer i en eller annen form. De har kjent på mange av de samme barrierene ved planlegging av utenlandsoppholdet, som de senere erfarte i forbindelse med tilrettelegging ved studiestart. Barrierene er av strukturell og organisatorisk karakter, men også noen «usynlige» som går på at de har møtt negative holdninger som følge av sin funksjonsnedsettelse.

4.5.1 Strukturelle og organisatoriske barrierer

Selv om studentene har litt ulike erfaringer, er det klare fellestrekk i hva de oppfatter som største barrierene i planleggingsprosessen:

- Mangelfull informasjon om tilrettelegging under utenlandsstudier.
- Manglende kunnskap ved lærestedene om hvordan støtte og bistå studenter i målgruppen.
- Manglende planer og aktiviteter for å motivere og rekruttere studenter i målgruppen.

- Manglende tilbud om bistand for å finne ut av andre nasjoners utdanningssystem og studier når det gjelder godkjenning av fagplan.
- Manglende system og kunnskap for kommunikasjon med vertsinstitusjon vedrørende tilrettelegging.

En av studentene kom aldri så langt som til å gjennomføre selve utenlandsoppholdet på grunn av opplevelse av barrierer allerede i planleggingsfasen. Hun ga uttrykk for at barrierene ble så store at hun la bort planer og drømmer om utenlandsstudier. Selv sa hun det slik:

«Jeg trodde skolen hadde litt erfaring med studenter med funksjonsnedsettelse som reiser til utlandet, men det virket ikke sånn. Jeg vet ikke om hva som er normalt eller ikke. For jeg har jo alltid vært meg. Jeg tenker at alle skal ha like muligheter».

«Det at skolen ikke hadde noe møte med meg om mine behov for tilrettelegging, gjorde jo hele greia umulig. Jeg skrinla planene om utenlandsopphold pga. de mange barrierene. Jeg ble lei meg fordi dette var noe jeg hadde veldig lyst til helt fra første gang jeg hørte om muligheten».

Det er i kartleggingen videre avdekket generelle utfordringer og barrierer ved lærestedene:

- Institusjonene har få formelle møtearenaer mellom internasjonal enhet og tilretteleggingsenheten, og i den grad det er samarbeid synes det å være i enkeltsaker ved behov.
- SIUs rapport viser at mange læresteder i Norge ikke har tilstrekkelig variasjon i sine aktiviteter når det gjelder å skape et internasjonalt læringsmiljø etter definisjonen internasjonalisering.
- Lærestedene prioriterer å bistå studenter som velger å reise til studiesteder som er del av institusjonens strategiske samarbeidspartnere.
- Internasjonale enheter synes i liten grad å være involvert i utarbeidelse av handlingsplaner for studenter med nedsatt funksjonsevne.
- LMU synes i liten grad å være aktør i diskusjoner vedrørende rekruttering av studenter til utenlandsstudier, internasjonal handlingsplan etc.

4.5.2 Usynlige barrierer – negative holdninger

Flere av studentene nevnte usynlige barrierer de hadde støtt på i planleggingsfasen. En faktor som synes å gå igjen er at de har hatt en opplevelse av å ikke bli «sett» ved eget lærested når det er snakk om internasjonale studier. En av studentene som hadde en fysisk funksjonsnedsettelse opplevde barrierene slik:

«I starten ble jeg selv også møtt med en holdning om "Hvordan skal dette gå da" fra eget fakultet da jeg sa jeg ønsket et utenlandsopphold. Det synes jeg er veldig dumt og demotiverende».

Når det gjelder holdninger eller kulturforskjeller under selve utenlandsoppholdet, oppgir alle studentene at de stort sett ikke har negative erfaringer. De gir uttrykk for at de stort sett opplevde å bli møtt som vanlige studenter. Studentene nevnte likevel eksempler på opplevde kulturforskjeller.

Studenten som hadde vært i Tyskland opplevde at ansatte ved lærestedet var veldig direkte. De gikk der mer rett på sak i forhold til hans fysiske funksjonsnedsettelse enn hjemme i Norge, og det opplevde han som positivt. Samtidig opplevde han å få en følelse av å bli stigmatisert og ikke vurdert som like god som de andre studentene av vertsinstitusjonen.

Den døve studenten oppga at valg av skole nok var medvirkende til at hun ikke opplevde noen barrierer med å være student med behov for tilrettelegging. Studenten som dro til Frankrike, valgte et annet studiested enn opprinnelig planlagt som følge av negative holdninger i planleggingsprosessen fra ansatte ved vertsinstitusjonen.

4.5.3 Sosiale og språklige barrierer

Bare en av studentene ga uttrykk for å ha opplevd språklige barrierer, men det var til dels selvalgt fordi han dro til Frankrike og behersket ikke språket ved oppstart. Dette skapte litt problemer fordi franskmenn stort sett ikke snakker særlig engelsk, og han falt litt utenfor i noen sosiale sammenhenger ved universitetet i begynnelsen.

De andre studentene reiste til engelskspråklige land, med unntak av studenten som studerte tysk språk og som dro til Tyskland.

Den døve studenten forteller at hun prioriterte å være sammen andre døve studenter, og oppga at dette var for henne den letteste løsningen sosialt sett. En av studentene med fysisk funksjonsnedsettelse hadde gjort seg følgende refleksjoner:

«Jeg falt i oppstarten utenfor i noen sosiale sammenhenger ved universitetet. Dette var en litt kjip periode i begynnelsen. Jeg tror kanskje at hos mange funksjonshemmede kan denne type opplevelser forsterkes hos mange, fordi mye av det sosiale i studentlivet er basert på funksjonsfriske».

4.6 Utbytte av utenlandsopphold

For å få rekruttert flere studenter med nedsatt funksjonsevne til utenlandsstudier er det viktig for institusjonene å ha innsikt i hvilke erfaringer og opplevelser studentene har høstet. Av de studentene som har gjennomført utenlandsoppholdet, oppgir alle at de har hatt et stort *faglig* utbytte, og nevner spesielt:

- Studert ved anerkjente universiteter hvor de har lært mer i sitt fag.
- Lært nye teknikker.
- Deltatt i spennende forskningsprosjekter.
- Gjennomført studier med gode resultater.
- De har hatt dyktige forelesere som var solide fagfolk.
- Studentene sier de opplevde økt mestring og er stolte over å ha gjennomført et utenlandsstudium hvor de trekker frem stort arbeidspress, store krav til prestasjoner og resultater, lange skoledager, bestått mange og ukjente prøveformer.

Alle studentene oppga at de har hatt stort *personlig og sosialt* utbytte. Utenlandsstudiene har gjort de tøffere, bedre til å takle endringer og håndtere stress. Studentene fremhever:

- Stort språklig utbyttet ved å lære et språk på en annen måte enn hjemme.
- Lært mye om kultur og samfunnsliv.
- Utfordret sosialt ved å ha blitt kjent med nye mennesker og fremmede kulturer.
- Blitt tøffere, erfart å takle endringer og stress, utviklet seg som menneske.
- Fått nye venner i flere land som de fortsatt holder kontakt med.
- Blitt mer voksen og bedre kjent med seg selv og fått nye perspektiver.
- Reist rundt og deltatt på ulike kulturelle og sosiale aktiviteter, sport og friluftsliv.

Det å bo på og i nærheten av campus ble fremhevet som svært positivt av alle studentene. Dette reduserte transportbehovet og gjorde det lett for de å delta i studentaktiviteter som stort sett foregikk på campus. En student hadde også fått *jobb på campus* ved siden av studiene.

To av studentene oppgir at de er medlemmer av studentorganisasjonen ANSA. De hadde stort utbytte av deres tilbud om forsikring og sosiale arrangementer, og den trygghet det representerte å kunne delta i ANSAs etablerte sosiale nettverk i oppstarten.

Flere er inne på at arbeidslivet har blitt mer globalisert, noe som gjør deres erfaringer fra internasjonale studier verdifulle for deres *fremtidige karrieremuligheter*. Selve erfaringen med det å ha vært i en *annen kultur* og lært et *nytt språk*, er faktorer de oppgir som svært verdifulle når de skal søke jobb. Erfaringer etter et utenlandsopphold har *gjort de sterkere* og vil bli ytterligere et fortrinn i en framtidig jobb.

4.7 Studentenes forslag til barrierereduserende tiltak

Studentene ga uttrykk for at lærestedene bør arbeide mer aktivt og systematisk for å øke andelen av studenter med nedsatt funksjonsevne som tar studier i utlandet. Studentene mente lærestedene selv kan gjøre mange gode tiltak for å redusere barrierene, men foreslo også nasjonale tiltak for å sikre god kvalitet:

- Starte dialog med studentene *før* studiestart vedrørende planlegging av tilrettelegging.
- Gi studenter som reiser ut, og som er avhengig av personlig assistent, anledning til å velge assistenter selv samt mulighet til å bli kjent med disse før utreise.
- Sørge for mer og bedre informasjon på internasjonale nettsider om *eksterne faktorer* som er relevante for studenter med behov for tilrettelegging når det gjelder *finansiering* og *støtteordninger* fra NAV, SIU, Lånekassen, *legater*, *studentforsikring*, *sosiale nettverk/internasjonale student organisasjoner* (ANSA), *landinformasjon*, *erfaringsrapporter fra studenter med funksjonsnedsettelse* osv.
- Igangsetting av holdningsskapende arbeid blant ansatte ved lærestedene for å redusere negative holdninger og fordommer.
- Gjennomføre rekrutteringskampanjer direkte mot målgruppen.
- Tilby individuell coaching og individuell bistand i hele søknadsprosessen.

- Sikre bedre bistand og koordinering vedrørende tilpasning av fagplaner.
- Få inn punkt i *utvekslingsavtalen* med vertsinstitusjon om behov for tilrettelegging, spesifisering av hvem og hvordan tilretteleggingen skal skje og avklare hvem som skal ha ansvar for finansiering.
- La studentene få velge vertsinstitusjoner utenfor de strategiske avtalene (på grunn av tilretteleggingsbehov) og samtidig beholde rett til aktiv bistand.
- *Standardisere* mer av papir-/søknadsdokumentasjonen.

5 Kompetanse for fremtiden – nødvendige og gode grep

Undersøkelsen har vist at det finnes mange gode virkemidler for å fremme mobiliteten for studenter med nedsatt funksjonsevne. Kartleggingen har også avdekket en god del barrierer og utfordringer som virker hemmende på studentmobiliteten generelt, og for vår målgruppe spesielt.

I dette avsluttende kapitlet oppsummeres utfordringene for å redusere de ulike barrierene ut fra hvilket nivå innen UH-sektoren som har ansvar og mandat til å iverksette tiltak. Slik får vi mange flere studenter med nedsatt funksjonsevne motivert for studier i utlandet. Universell har valgt å fremheve det vi mener er de største barrierene og utfordringene som bør utbedres. Vi også en del barrierereduserende tiltak.

Vi oppfordrer alle aktører i UH-sektoren med ansvar for internasjonal studentmobilitet og tilrettelegging i større grad til å motivere og rekruttere studenter med nedsatt funksjonsevne til studier i utlandet. Mange kan og vil, men trenger bistand for å få det til! Mye kan utrettes med relativ små grep lokalt, og de fleste av tiltakene bør være både enkle og raske å implementere for lærestedene.

Målet er å legge til rette for at alle studenter får tatt del i internasjonaliseringen, enten det gjennom internasjonalisering hjemme eller gjennom utveksling og studier i utlandet.

5.1 Nasjonale utfordringer - tiltak

5.1.1 Tydelig politikk og krav om måloppnåelse

Det skal sies at UH-sektoren allerede i dag svarer på mange av utfordringene når det gjelder å legge til rette for internasjonalisering.

De fleste læresteder tilbyr mulighet for utveksling eller å ta delstudier i utlandet. Stadig flere tilbyr studentene en internasjonal campus hjemme. Kunnskapsminister Torbjørn Røe Isaksens signal om at *alle* studenter må ha med seg internasjonal kompetanse i bagasjen i et stadig mer globalisert arbeidsmarked, et viktig signal også overfor studenter med nedsatt funksjonsevne. En norsk mobilitetsmålsetting er ennå ikke konkretisert. Tar vi utgangspunkt i Bologna-målsettingen om at 20% av studentene skal utveksle eller ta studier i utlandet, har vi en lang vei å gå når det gjelder studenter med nedsatt funksjonsevne. Universell foreslår likevel at vi går ut fra samme målsettingen slik at vi har en konkret ledestjerne.

5.1.2 Forbedret mobilitetsstatistikk

SIU utarbeider de årlige mobilitetsrapportene med utgangspunkt i tallmateriale fra Statens lånekasse og fra DBH som genererer sitt tallmateriale fra utdanningsinstitusjonenes egenrapportering. For studenter med nedsatt funksjonsevne og deres deltakelse i internasjonal studentmobilitet er det et hull i statistikken. Lånekassen har tilgjengelig tallmateriale på denne studentgruppen, men det etterspørres ikke pr idag som del av den nasjonale mobilitetsstatistikken. Universell ser det som ønskelig at Statens lånekasse får ansvar for å fremskaffe årlig nasjonal mobilitetsstatistikk også for gruppen studenter med nedsatt funksjonsevne.

5.1.3 Stipend og statlige virkemidler

Lånekassen har mange gode virkemidler for målgruppen, men det er en utfordring at ordningene er lite kjent for de i UH-sektoren som skal bistå studentene. Universell mener en tettere samhandling mellom lærestedene og lånekassen vil gjøre ordningene bedre kjent.

Mange studenter med nedsatt funksjonsevne mottar ytelser og virkemidler etter *norsk sosial- og helseovgivning*. Tilskudd/ytelser under utenlandsopphold er koblet til medlemskap i norsk folketrygd og bostedsprinsipper. Ved studier i utland kommer internasjonale trygdeavtaler og konvensjoner til anvendelse, og det er svært komplisert for både læresteder og studentene å skaffe oversikt. Det er en utfordring at oppholdets varighet i utlandet får innvirkning på en del av ytelsene bla som følge av bostedsprinsipper. For eksempel har Universell fått tilbakemelding på at flere studenter har fått avslag på dekning av merutgifter til brukerstyrt personlig assistent (både studier og privat i eget hjem) og rehabiliteringspenger på grunn av oppholdets varighet. Studenter som har behov for personlig assistent, påføres en stor økonomisk byrde dersom den økonomiske støtten faller bort ved studier utenfor Europa.

Universell mener det bør kartlegges nærmere hvorvidt bostedsprinsippet og krav til varighet medfører at enkelte studenter med nedsatt funksjonsevne indirekte stenges ute fra studier i utlandet. Som et supplement til lånekassens statistikk ønsker Universell årlig statistikk fra NAV på antall studenter som mottar ytelser under utveksling eller studier i utlandet.

I et foredrag fra NAV på Universellforum 2014, ble det opplyst at NAV i utgangspunktet vurderer støtte til 3-årig høyere utdanning som tilstrekkelig – og at studier i utlandet ikke vurderes som nødvendig. Dette står i kontrast til nasjonale målsettinger for studentmobilitet i UH-sektoren, og arbeidsgiveres krav til internasjonal erfaring ved rekruttering av nye ansatte. Universell mener studenter med nedsatt funksjonsevne også på dette området skal ha like muligheter som øvrige studenter til å tilegne seg fremtidens kompetanse.

SIU har en sentral rolle i internasjonalisering av utdanningen. De forvalter en rekke programmer som gir muligheter for studentene til å utveksle. Ordningen med Erasmus+ til studenter med nedsatt funksjonsevne er et veldig bra virkemiddel som motiverer for utenlandsstudier. Det er en utfordring at tilleggsstipendiet synes å være lite kjent i UH-sektoren. Universell mener at SIU på sine nettsider skal ivareta et større nasjonalt ansvar for informasjon til studenter med behov for tilrettelegging, slik studentene i undersøkelsen selv etterlyser. Dette vil avlaste lærestedene, heve kvaliteten og gjøre det enklere for studentene å finne samlet informasjon. For å få lokal informasjon oppfordres studentene til å kontakte sin egen utdanningsinstitusjon.

ANSA er en viktig nasjonal aktør for å ivareta de norske utenlandsstudentenes velferd og ved formidling av informasjon om muligheter for å studere i utlandet. ANSA har litt av de samme formidlings utfordringene som SIU om hva de tilbyr av tjenester og aktiviteter for studenter. Det synes å være underkommunisert både overfor studenter og lærestedene.

ANSA er en viktig samarbeidspartner innen UH-sektoren og bør løftes frem på lærestedenes nettsider fordi ANSAs tjenester er av særlig interesse for vår studentgruppe. Universell mener

ANSA og UH-sektoren bør samarbeide tettere når det gjelder å informere, motivere og rekruttere studenter som ønsker studier i utlandet.

5.1.4 Profesjonell bistand – fast-track-konsept

Vår studie viser at de internasjonale enhetene ved lærestedene har mye kompetanse på å bistå studenter som ønsker å ta studier i utlandet. Det er en utfordring at de har lite erfaring med å bistå studenter med behov for tilrettelegging. Mye skyldes nok at det er relativt få studenter med nedsatt funksjonsevne ved de enkelte lærestedene. Det mangler informasjon og studenter som vurderer å studere i utlandet tar ikke kontakt for å få hjelp og bistand. Få studenter medfører at ingen institusjoner får opparbeidet god kompetanse på å bistå denne gruppen, og det hele fremstår som en vond sirkel.

Det finnes ulike alternativer for å løse situasjonen. Et alternativ er at institusjonene legger bedre til rette for tettere samarbeid mellom internasjonal enhet og tilretteleggingsenheten. Tettere samarbeid vil kunne bidra til at studentene tilbys bedre informasjon og personlig bistand. Dette løser imidlertid ikke problemet med at mange læresteder har få studenter i målgruppen, som gjør det vanskelig å bygge kompetansen.

Et annet alternativ er å tenke helt nytt og vurdere å etablere en felles nasjonal enhet som får ansvar for å bistå med råd og veiledning overfor både for studenter med nedsatt funksjonsevne og deres læresteder vedrørende studier i utlandet. Universell mener det kan være interessant å hente kunnskap og erfaringer fra hvordan UH-sektoren bistår og legger til rette for internasjonal forskermobilitet. For 10 – 15 år siden sto UH-sektoren her overfor mange av de samme utfordringene vi nå ser for studenter med nedsatt funksjonsevne - både i Norge og Europa.

Forskerne klaget den gang på manglende støtte og informasjon om hvordan de skulle innrette seg for å realisere et forskningsopphold i utlandet, og lærestedene manglet spisskompetanse på å bistå på en enkel og effektiv måte. Utfordringene ble ansett å være et sentralt hinder for at forskerne valgte å reise ut/inn. Resultatet ble etablering av det europeiske EURAXESS-nettverket som består av nasjonale Bridgehead (Norges forskningsråd - NFR) og lokale servicesentre ved et utvalg læresteder i hele Europa. Sammen utvikler de nettportaler, som nasjonalt driftes av Bridgehead. Informasjonsportalen tilbyr informasjon av felles karakter (ikke av lokal art) på norsk og engelsk, relevant for både utgående og inngående forskermobilitet. Portalen avlaster institusjonene slik at de kan konsentrere seg om lokal informasjon. EURAXESS-portalen driftes i Norge av NFR som også har den koordinerende rollen ut mot servicesentrene/kontaktpunktene. For å bli godkjent som et kontaktpunkt må institusjonene tilfredsstille krav i tråd med EURAXESS akkrediteringssystem. Per i dag bistår ikke de norske kontaktpunktene studenter, men innen EURAXESS i Europa, er det noen som yter tjenester også til studenter.

Universell mener etablering av et tilsvarende konsept overfor studenter med nedsatt funksjonsevne kan være en god løsning for å bøte på manglende kompetanse i UH-sektoren og problemet med få henvendelser fra studenter. Et slik «Fast-track-system» vil fremstå som en gulrot overfor både studentene og lærestedene.

Studentene får rask, effektiv og kompetent bistand i planleggingsprosessen, og lærestedene avlastes i den tidlige fasen av planleggingen, men kobles inn vedrørende faglige tilpasninger av studiet, godkjenning av fagplan og ikke minst vurdering av studentens gjennomføringsevne. Ved å etablere et nasjonalt fast-track-konsept mener vi kvaliteten i tjenestene øker, og vi forventer at antall henvendelser fra studenter går opp. Rollen som motivator må ivaretas lokalt. Servicekontoret kan likevel bidra med nasjonale informasjons- og rekrutteringskampanjer, råd og veiledning etc. Universell anbefaler at SIU i 2015 utreder mulig etablering av et fast-track-konsept for studenter med nedsatt funksjonsevne etter modell av EURAXESS-konseptet.

5.2 Barrierer og utfordringer på institusjonsnivå

Det har skjedd mye de siste 10 årene ved lærestedene når det gjelder å gi underrepresenterte grupper like muligheter til å ta og gjennomføre høyere utdanning. Lærestedene har som sagt etablert faste kontaktpersoner, de utarbeider handlingsplaner, og Universell jobber aktivt i sin pådriverrolle overfor UH-sektoren. Krav om universell utforming og plikt til å sørge for at studenter med nedsatt funksjonsevne tilbys individuell tilrettelegging, har vært med på å sikre likeverdige opplærings- og utdanningsmuligheter for disse studentene. Undersøkelsen viser imidlertid at det fortsatt eksisterer barrierer og utfordringer på institusjonsnivå som begrenser internasjonal studentmobilitet for studenter med nedsatt funksjonsevne.

5.2.1 Politikk og strategier internasjonalisering

Mange læresteder har nedfelt sin internasjonale strategi og overordnede målsettinger i internasjonal *handlingsplan*. Handlingsplanene signaliserer også institusjonens forventning til at studenter skal ta deler av sine studier i utlandet, og enkelte læresteder har tallfestet denne forventningen. Universell mener lærestedene med fordel kan være mye tydeligere på å signalisere at dette gjelder hele mangfoldet i studentmassen. Studenter med nedsatt funksjonsevne trenger en opplevelse av å bli sett også i denne sammenheng. Gjennom policydokumenter signaliserer ledelsen verdier og holdninger knyttet til mangfold. Dette er bra av minst to grunner. De som jobber med tilrettelegging og internasjonale studier får forankring for sitt arbeid overfor denne studentgruppen. Samtidig sender ledelsen et sterkt signal til disse studentene om at de også forventes å ta i internasjonaliseringen, enten det skjer gjennom studier i utlandet eller på en internasjonal campus hjemme.

Universell vil også oppfordre lærestedene om å legge inn eget punkt i standard avtalemaler med strategiske avtalepartnere om krav til tilrettelegging, og hvordan tilrettelegging skal finansieres. Universell anbefaler videre at studenter, som på grunn av sitt tilretteleggingsbehov velger å reise til institusjoner uten formelle samarbeidsavtaler, i størst mulig grad sikres samme service og bistand i planleggingsarbeidet fra lærestedet som de ville ha fått om de reiste til en strategisk samarbeidsinstitusjon.

5.2.2 Tilgjengelig informasjon

Både studentene i undersøkelsen og de ulike interesseorganisasjoner, tar opp mangel på riktig og tilgjengelig informasjon som en av de største utfordringene. Det gjelder på alle nivå innen UH-sektoren og hos alle sentrale aktører, men spesielt ved utdanningsinstitusjonene hvor de studerer.

Kartleggingen viser at mye informasjon allerede finnes ved lærestedene, men det mangler relevant informasjon om behovet for tilrettelegging under studier i utlandet. Universell mener dette enkelt bør kunne rettes opp ved for eksempel å legge til en fane/et menyvalg «Behov for tilrettelegging ved studier i utlandet» på nettsidene om utveksling. Det samme bør gjøres på lærestedets nettsider med informasjon om tilrettelegging.

Som studentene beskriver bør all relevant informasjon gjøres tilgjengelig. Ved tilrettelegging av studentenes faglige læringsmiljø som for eksempel tilgjengelig informasjon, studielitteratur og evalueringsformer, skjer det nå mye med digitale læremidler. Universell oppfordrer institusjonene til å legge vekt på universell utforming for å redusere flere barrierer for studenter med nedsatt funksjonsevne.

5.2.3 Motivering og rekruttering til studier i utlandet

Kartleggingen viser at lærestedene har nettsider med mye informasjon om utveksling og studier i utlandet, og at rekruttering av studentene skjer gjennom ulike aktiviteter som for eksempel informasjonsmøter, utreiseseminarer, stands, reisebrev, samt aktiv bruk av sosiale medier. Imidlertid er det ingen av lærestedenes internasjonale enheter som har rekrutteringsaktiviteter rettet direkte mot studenter med nedsatt funksjonsevne. Intervjuene med studentene viser at de motiveres av de samme faktorer som andre studenter, noe som tilsier at det å gå bredt ut er en bra tilnærming.

I studiene vi henviser til i denne rapporten, er det fremmet gode forslag til tiltak av generell karakter. Universell mener mange av tiltakene er svært relevante ved rekruttering av studenter med nedsatt funksjonsevne som ønsker å studere i utlandet. Vi oppfordrer lærestedene om å:

- Utvikle skreddersydde utenlandsopplegg, der studentgrupper kan reise ut sammen. Slike fellesskap kan få studenter som ellers ville valgt å være hjemme, til å reise ut.
- Sikre at lærere og veiledere i større grad oppmuntrer studenter til å reise ut og gjennom bistå aktivt med å lage fagplaner med tanke på innpassing og godkjenning
- Informere/promotere overfor studentene med nedsatt funksjonsevne om mulighetene for studier i utlandet, tilpasset de ulike student-/målgruppene.
- Bruke studenter som har vært på utenlandsopphold aktivt inn i rekrutterings- og informasjonsarbeidet.
- Få fagmiljøene til å vise større interesse for studentenes erfaringer etter endt studieopphold, gjennom for eksempel at de må foredra/presentere/lage en nettartikkel om hva de har lært og erfart.
- Tettere oppfølging fra vertsinstitusjon under utenlandsoppholdet.
- Sikre god integrasjon mellom utenlandske og egne studenter gjennom aktiviteter på campus – buddy-opplegg etc.
- Innhente mobilitetserfaringer fra studenter (evaluere) systematisk, slik at lærestedet opparbeider seg god innsikt i hva som motiverer de ulike gruppene, og hvor barrierene er.

En utfordring som trer tydelig frem i studien er at de som har best kompetanse på studenters behov for tilrettelegging ikke har noen aktive rolle knyttet til planlegging av studier i utlandet.

De internasjonale enhetene ved lærestedene har ingen tilgang på informasjon om studentenes med nedsatt funksjonsevne, og målrettede tiltak er vanskelig å gjennomføre. Universell vet at tilretteleggingstjenestene tidlig er i kontakt med studentene for tilrettelegging ved studiestart. De står i en særstilling for å informere og motivere disse studentene til utenlandsopphold.

Universell oppfordrer lærestedene til å sørge for at tilretteleggingsenhetene blir agenter for studentmobilitet. Det er hensiktsmessig at de sørger for å informere studentene om institusjonens internasjonale målsettinger, samt om institusjonens forventninger om at studentene deltar i internasjonalisering - enten hjemme eller gjennom studier i utlandet. Tilretteleggingsenhetene er i en posisjon hvor de kan motivere disse studentene på et tidlig tidspunkt i studieløpet. Studentene får med dette en større opplevelse av å bli sett, samtidig som de får god tid til å la tanken om studier i utlandet modnes. Tilretteleggingstjenestene kjenner disse studentene. De har kompetanse på veiledning og kan derfor være viktige samtalepartnere for studentene for å få realisert utenlandsopphold på sikt. Valget om eventuelt å ta studier i utlandet vil selvsagt være studentens eget. De bør trekke inn ressurspersoner fra internasjonal enhet når det er naturlig i planleggingsprosessen. Samlet sett vil dette grepet gi større trygghet for å sikre studentene nødvendig bistand og støtte i planlegging av studier i utlandet.

Tilretteleggingsenhetene må ha kunnskap om de viktigste virkemidlene listet i denne rapporten. Flere av studentene i undersøkelsen nevnte at trygghet i dagliglivet er viktig for studenter i vår målgruppe, og at tanken på å forlate etablerte nettverk og familie ofte kan virke som en barriere. Universell mener at god coaching og støtte fra ressurspersoner ved både tilretteleggingsenheten og internasjonal enhet er et av de viktigste barrierereduserende tiltakene. Det er et lite paradoks at de som har mest kunnskap om målgruppen i institusjonene, ikke deltar i planlegging av rekrutteringskampanjer eller annet internasjonalt planleggingsarbeid. Det er også ønskelig at de som arbeider med internasjonal handlingsplan og rekruttering i større grad involveres i arbeidet med handlingsplan for studenter med nedsatt funksjonsevne. Universell oppfordrer lærestedene til å legge til rette for et mer systematisk samarbeid mellom internasjonal enhet, tilretteleggingsenhet og de som jobber med rekruttering.

5.2.4 Negative holdninger - mindre åpenhet

Avslutningsvis vil vi rette oppmerksomheten på mot at flere av studentene i undersøkelsen beskriver negative holdninger fra ansatte i stab- og støtteapparatet ved lærestedet. Dette har skjedd både i forbindelse med tilrettelegging og når de har gitt uttrykk for at de har ønsket å ta studier i utlandet. Universell finner det svært beklagelig. Usynlige barrierer gir utfordringer for lærestedene som kan være vanskelige å (identifisere?) ta tak i. En uheldig konsekvens er at det kan skape usikkerhet hos studentene, skal de ta valget med å være åpne om sitt behov for tilrettelegging? Universell oppfordrer lærestedene til å jobbe systematisk på alle nivå i organisasjonen med å inkludere studenter med nedsatt funksjonsevne i sin satsing på internasjonal studentmobilitet. Institusjonene må signalisere tydelige verdier og positive holdninger til inkludering av mangfoldet i studentpopulasjonen. Ved å implementere barrierereduserende tiltak kan lærestedene bidra til å endre negative holdninger slik at det skapes større åpenhet.

6 Referanser

Association for Higher Education Access & Disability - AHEAD (2013), *A Guide to Disclosure*

Brandt, Synnøve S. (2010) NIFU Step rapport 47/2010 *Tilretteleggingsutfordringer i høyere utdanning før og nå.*

Centre for International Mobility (CIMO), Swedish Council of Higher Education and Norwegian Centre for International Cooperation in Education (SIU), (2013), *Living and learning – Exchange Studies Abroad. A study of motives, barriers and experiences of Finnish, Norwegian and Swedish students.*

Diskriminerings- og likestillingsloven (2013).

European Commission (2014), *The Erasmus Impact Study.*

European Commission (2013), *Erasmus, Facts, Figures & Trends - The European Union support for student and staff exchange and university cooperation in 2012 – 2013.*

FN-konvensjonen – artikkel 1.

National Collaborative on Workforce and Disability for Youth (2005), *The 411 on Disability Disclosure Workbook*, Washington, DC.

Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU), *Mobilitetsrapport 2012.*

Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU), *Mobilitetsrapport 2013.*

Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU), Rapport 3 – 2013 *Strategier for internasjonalisering ved norske universiteter og høyskoler.*

Senter for internasjonalisering av utdanning (SIU), (2010), Kvalitativ analyse, *Hvorfor studere i utlandet? Norske studenters motivasjoner og barrierer for å ta et studieopphold i et annet land.*

SIHO & the LINK network (2012). *(No) Limits on International Exchange? International mobility and students with a disability.*

Steenstrup, Kari, UiO (2008) Masteroppgave i sosiologi, *Rekruttering til utenlandsstudier.*

Stortingsmelding nr. 14 (2008 – 2009) *Internasjonalisering av utdanning.*

Universell, TNS Gallup, (2012), *Læringsmiljøundersøkelse.*

Universitets- og høyskoleloven (2005).

Nettressurser

- AHEAD – Irsk organisasjon som bla jobber med økt mobilitet for studenter med nedsatt funksjonsevne <http://www.ahead.ie/studyabroad>
- ANSA – organisasjon for norske studenter som studerer i utlandet <http://www.ansa.no/#>
- Bolognaerklæringen http://www.regjeringen.no/upload/KD/Vedlegg/UH/Bologna/990619_Bolognadeklarasjonen.pdf
- EURODESK – Informasjon om studier, stipend og job i Europa <http://www.eurodesk.no/>
- EXCHANGEABILITY – kart/oversikt over europeiske læresteders tilgjengelighet <http://exchangeability.eu/mapability-map>
- LEGATHÅNDBOKEN – oversikt legater <http://www.legathandboken.no/>
- MIUSA – Mobilitetsportal i USA for studenter med funksjonsnedsettelse <http://www.miusa.org>
- NAV – nettsider hos NAV for studenter som ønsker å ta studier i utlandet <https://www.nav.no/no/Person/Flere+tema/Arbeid+og+opphold+i+utlandet/Opphold+i+utlandet/Student+i+utlandet>
- NAV – nettsider med informasjon om utdanning i utlandet - <https://www.nav.no/no/Person/Flere+tema/Arbeid+og+opphold+i+utlandet/Relatert+informasjon/Utdanning+i+utlandet.1073746242.cms>
- SIUs landsider – nettsider med mye informasjon og fakta om Norges prioriterte samarbeidsland <http://siu.no/Data-analyse-og-prioriterte-samarbeidsland/Prioriterte-samarbeidsland>
- SIU – nettportal for studenter om studier i utlandet - <http://www.studeriutlandet.no/>
- SIU – stipendbase for finansiering av studier i utlandet - <http://studeriutlandet.no/Har-du-raad/Stipender>
- SIU – Erasmus studiemobilitet – informasjon om stipendmuligheter for studenter med behov for spesiell tilrettelegging - <http://siu.no/Hoyere-utdanning/LLP-2007-2013/Erasmus-studiemobilitet/%28view%29/10460>
- SIU – Erasmus+ tilretteleggingsstipend studieopphold – <http://studeriutlandet.no/Studieprogram/Erasmus-studieopphold>
- SIU – Erasmus+ tilretteleggingsstipend praksisopphold - <http://studeriutlandet.no/Studieprogram/Erasmus-praksisopphold>
- Sofies Minde – stipend rettet mot bevegelseshemmede studenter - http://www.ssm.no/Utdanning_og_arbeid-79s.html
- STATENS LÅNEKASSE – informasjon om lån og stipend for studenter med nedsatt funksjonsevne <http://www.lanekassen.no/nb-NO/Stipend-og-lan/Hoyere-utdanning/Hvor-mye-kan-du-fa/Nye-stotteordninger-for-elever-og-studenter-med-nedsatt-funksjonsevne/>
- STUDYPORTALS – oversikt over utdanningsinstitusjoner med informasjon om studieprogram og - emner <http://www.studyportals.eu>

Universell – jobber for samarbeid og kunnskap om læringsmiljø, universell utforming og inkluderende løsninger i høyere utdanning

Universell**Besøksadresse:**

Kolbjørn Hejesvei 4
NTNU

Postadresse:

Universell
NTNU
7491 Trondheim

E-postadresse:

kontakt@universell.no

Nettsider:

www.universell.no